

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MADENCİLİĞİMİZİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE MADENCİLİK POLİTİKASI

Ahmet KARTALKANAT MTA Genel Müdürlüğü, Maden Etüd ve Arama Dairesi, ANKARA

Madenler, birkez tüketildikten sonra, yerine yenilerini koyabilme olanağı olmayan, yani "yenilenebilir" kaynaklar olmadığından, rasyonel bir şekilde işletilmeleri gereken, yüzlerce, hatta milyonlarca yıl süren jeolojik olaylar sonucunda oluşan, toplumun ortak mallarıdır.

Kişilerin verecekleri bir uğraşın ürünü olmayan madenlerin, toplum adına, devlet tarafından işletilmesi görüşünde olanlarla, madenlerin özel mülkiyet konusu olması gerektiği ve kişilerin madenler üzerinde de tasarrufta bulunması gerektiğini savunanlar arasındaki mücadele Cumhuriyet Dönemi boyunca devam etmiştir. Günümüzde de bu mücadele siyasi iktidarlarca hala sürdürülmektedir.

Cumhuriyet Dönemini izleyen siyasi ve ekonomik politikalar temeli üzerinde altı dönemde incelemek olanaklıdır. Bu dönemler sırasıyla;

- A) 1923-1933 dönemi
- B) 1933-1940 dönemi
- C) 1940-1945 dönemi
- D) 1945-1960 dönemi
- E) 1960-1980 dönemi
- F) 1980 ve sonrası dönemidir.

A) 1923-1933 DÖNEMİ

Osmanlılar döneminde madencilik sektöründe büyük oranda yabancı egemenliğinin olması, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte madencilik alanında da yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, 1 Mart 1922 tarihinde, M. Kemal Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin Birinci dönem, Üçüncü Toplanma yılını açış konuşmasında madencilik alanına ilişkin yaklaşımlarını şöyle dile getirmiştir: "..... Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile, ekonomik alandaki teşebbüsleri, mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak DEVLETLEŞTİRMEK'tir. Bu arada, topraklarımızın altında el değmemiş halde duran, maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin yararlanmasına açık bulundurabilmek de ancak bu uygulamayla mümkün olabilir."¹

Cumhuriyet ilân edildiğinde, madencilik tekniğini öğrenmiş yerli ustalar, teknisyenler ve mühendisler yeterli düzeyde olmayıp, 1923 yılındaki Türk maden mühendisi sayısı 8 kadardır. Hemen hemen bunların hepsi de yabancı şirketlerde öneimsiz görevlerde çalışmaktaydılar.²

Henüz Cumhuriyetin birinci yılı dolmadan, o günlerde son derece zayıf olan ekonomik duruma rağmen, Zonguldak'ta yüksek ve orta dereceli teknik okullar açılmış ve dış ülkelere öğrenci gönderilmiştir.³

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat - 4 Mart 1923), bir yandan uygulan-

ca ekonomik modeli saptarken, diğer yandan da barış görüşmelerinde Batı dünyası bir mesaj vermesi açısından yabancı sermayeye belirli güvenceler getirmek istemiştir.

Bu dönemin temel niteliği, özel girişimi güçlendirerek kalkınmayı özel girişim yoluyla gerçekleştirmektir. Ancak bu politikanın başarıya ulaşamadığını görüyoruz. Bu başarısızlığın nedeni olarak; kamu fonlarının kolaylıkla özel kesime aktarılmasını, özel kesimin sermaye birikiminin yetersiz olması ve yıllardan beri süren savaşların yarattığı yoksullukları göstermek mümkündür.

17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan onaltı gün devam eden İzmir İktisat Kongresi'nde madencilikle ilgili alınan kararlar bir bildiri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve başbakanlığa sunulmuştur. Bu bildiriye madenlerimizle ilgili şu öneriler yer almıştır:

- Madenlerimizi birkaç havzaya ayırarak, buralarda Türk teknik elemanlarının çalışması,
- Maden haritalarının yapılması,
- Madenlerimizin değeri ve üretimi ile ilgili istatistik bilgilerinin yayımlanması,
- Bulunmuş madenlerin ihaleyle, mali gücü olan Türk vatandaşlarına işletilmesi,
- Harpte işletilmeyen madenlerin, vergiden affı,
- Zımpara madeni konusunda Yunanistan'la rekabete geçilmesi,
- Kok ve antrasit dışında kalan maden kömürlerimiz ile kükürt madeninin, yabancı rekabete karşı korunması,
- Ereğli Zonguldak havzasının düzenlenerek demiryolunun döşenmesi,
- Yerli üretim ve ulaşım araçlarının kendi kömürümüzün kullanılması,
- Maden ocaklarının hukuki sınırlarının çizilmesi,
- Bu konuların yerinde inceleyecek uzmanların görevlendirilmesi, gibi tavsiyelerde bulunmuştur.⁴

İzmir İktisat Kongresi'nde, Heyeti Faâle'nin hazırladığı raporda sanayileşmek için, sanayi bankalarının kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu öneriler doğrultusunda özel kesimin finansmanının üstlenen, yarı resmi nitelikteki İş Bankası ve aynı şekilde 19 Nisan 1925 yılında 633 sayılı yasa ile Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın görevleri arasında; bankaya devredilen sanayi kuruluşlarının idare edilmesi, sanayi kuruluşlarına katılmak ve bu kuruluşları işletmek, MADEN imtiyazı almak ve MADEN işletmek, Türk sanayici ve madencilerine kredi vermek ve her türlü bankacılık işlemlerini yapmak, gibi hususları belirtmek mümkündür.⁵

Yabancı sermaye konusunda da kongrede bağlayıcı kararlar alınmıştır. Türk yasalarına uymaları koşuluyla, yabancı sermayeye karşı olunamayacağı şeklindeki görüş, öncü kadronun kongrede yaptığı konuşmalarda açıkça dile getirilmiştir.

Cumhuriyet rejimi, yabancı sermayeye değil, kapitüler ayrıcalıklar arayan yabancı sermayeye karşı olmuştur. Nitekim yapılan araştırmalar da göstermiştir ki yabancı sermaye daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren madencilik sektöründe yoğun olarak girişimlerde bulunmuştur. 1920-1930 yılları arasında, maden üretimi ile uğraşmak üzere kurulmuş olan anonim şirketlerin kurucuları ya da hissedarları arasında yabancıların olduğu şirketler çizelge 1 de görülmektedir.

Yine aynı yıllarda (1920-30) yerli sermaye tarafından kurulan ve uğraş alanı maden üretimi olan Türk Anonim Şirketleri Çizelge 2'de görülmektedir.⁶

Çizelge: 1- 1920-1930 Yılları Arasında Maden Üretimi ile Uğraşmak Üzere Kurulmuş ve Hissedarları ya da Kurucuları Arasında Yabancıların Olduğu Anonim Şirketler.

Anonim Ortaklık	Kuruluş Tarihi	Sermayesi (1000 TL)
Omniom Şark Sanayi A.Ş.	1920	250
Ergani Bakır T.A.Ş.	1924	3000
Bulgar Dağı Madenleri T.A.Ş.	1925	1000
Metagom Maden ve Kauçuk T.A.Ş.	1926	30
Türk Kömür Madenleri T.A.Ş.	1926	2000
Cenubi Anadolu Madenleri T.A.Ş.	1927	600
Adapazarı Madenleri İşl. T.A.Ş.	1927	200
Fethiye Şirket-i Madeniyesi	1928	600
Manganez T.A.Ş.	1928	750
Maden Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	1930	50
İttihad-ı Maadin T.A.Ş.	1930	850
TOPLAM		9.330

Kaynak: A. Gündüz ÖKÇÜN, Türkiye İktisat Kongresi 1923, s. 93

Çizelgelerden de anlaşılacağı gibi 1920-30 yılları arasında madencilik alanında toplam 20 anonim ortaklık kurulmuştur. Buların 11'inin kurucu, hissedar ya da idare meclisi üyeleri arasında yabancı kişiler bulunmaktadır. Dokuzu ise salt yerli sermaye tarafından oluşturulmuştur. Yabancı sermayeye katılımlı anonim ortaklıkların sermayesi toplam 89.330.000 TL. olduğu halde, yerli sermaye tarafından kurulan anonim şirketleri toplam sermayesi ise ancak 5.425.000 TL. dir.

Çizelge: 2- 1920-1930 Yılları Arasında Salt Yerli Sermaye tarafından Kurulan ve Uğraş alanı Maden Üretimi olan Türk Anonim Şirketleri.

Anonim Ortaklık	Kuruluş Tarihi	Sermayesi (1000 TL)
Maadin İşletme T.A.Ş.	1924	100
Maden Kömürleri İşleri T.A.Ş.	1926	1000
Türk Madencilik A.Ş.	1926	50
Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş.	1926	3000
Foçateyn Değirmen Taş Ocakları T.A.Ş.	1926	25

Kireçlik Kömür Madenleri T.A.Ş.	1926	300
Kavacık ve Efen Çukuru Altınla		
Mahlut-Simlî Kurşun Madeni T.A.Ş.	1926	150
Kilimli Kömür Madenleri T.A.Ş.	1927	400
Amasya Kömür İstismar		
Mıntıkası T.A.Ş.	1927	400
TOPLAM		5.425

Kaynak: A. Gündüz ÖKÇÜN - Türkiye İktisat Kongresi 1923 s. 94

Görülüyor ki, 1920-30 yılları arasında maden üretimi alanında kurulan ve yabancı sermayenin katıldığı ya da tamamen egemen olduğu Türk Anonim Şirketleri, aynı devre içinde kurulan ve kurucuları ya da hissedarları arasında yabancı sermaye bulunmayan Türk Anonim Şirketlerine göre sermayeleri bakımından daha güçlü durumdadırlar.

Genel olarak, gerek kuruluş sayısı, gerekse sermaye açısından bankacılık alanından sonra, 1920-30 yılları arasında anonim şirketleşme hareketinin yoğun olduğu ikinci uğraş alanı MADENCİLİK'tir. Özel girişimle sanayileşme dönemi olarak nitelendirilen 1923-1933 yılları arasında; gerek yarı resmi bir kuruluş olan İş Bankası'nın, gerekse devletin, madencilik sektöründeki girişimleri, diğer sektörlerle oranla daha başarılı olmuştur.

1923-1933 döneminin madencilik sektöründeki yapısına ilişkin önemli ve tamamlayıcı sayılabilecek bilgileri 1927 yılı Sanayi Sayımı'nın verilerinden öğrenebiliyoruz. 1927 yılında gerçekleştirilen Sanayi Sayımı gerek ülkenin genel olarak sanayiini belgelemesi, gerekse maden sanayiine ilişkin sağladığı veriler açısından yararlı olmuştur.

Sayım verilerinden, madencilik sektörünün belirgin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür.

1- 556 maden kuruluşunda, 18.932 çalışan bulunması, ortalama olarak, her kuruluşta 34 kişinin çalışmış olduğunu gösterir ki, buda KÜÇÜK ÜRETİM BİRİMLERİNİN, dönemin madenciliğine damgasını vurduğunu göstermektedir.

2- Dönemin madenciliğinde, hammadde içindeki yerli payı oranının % 94.6 ve yabancı payı oranının % 5.4 olduğu gözönüne alınırsa, madencilik sektörünün emek-yoğun nitelikte bir sektör olduğu söylenebilir.

3- Küçük atölyeler (kuruluşların % 97.02'sinde çalışanların sayısının 6 ve 6'dan az olduğu gözönüne alınırsa) biçiminde kendini gösteren bu sanayi dalı üretilen yeraltı kaynaklarını işleyerek nitelikte ve nicelikte değildir. Bu da üretilen madenlerin, büyük çoğunluğunun ihraç edildiğini, çok azının yurt içinde değerlendirildiğini göstermektedir.

Dönem için söylenebilecek son söz, 28 Mayıs 1927'de kabul edilen 1055 sayılı "Teşviki Sanayii Kanunu'na ilişkindir. Bu yasanın 44. maddesi teşvik tedbirlerinin 1.6.1942'ye kadar yürürlükte kalacağı belirtilmiştir. Zira bu tarihten sonra, teşvike gerek kalmayacağı varsayımından hareket edilmiştir. Bu kanunla özel sanayii girişimleri ve maden işletmeciliği büyük ölçüde teşvik edilmek istenmiştir. Ücretsiz arazi tahsisi, bina, arazi kazanç vergileri ve belediye resimlerinden muafiyet (ayrık), gümrük ve ithalat vergisi muafiyetleri, nakliyede özel ve ucuz tarife, normal değerinin % 10'u kadar destekleme primi gibi teşvik unsurları sanayii ve madencilikte yatırımları destek-

leyici nitelikte olan ve bu yasayla getirilen tedbirlerdendir.

B- 1933-1940 DÖNEMİ

1932 yılından sonra özel girişimin yeterli bir sermaye gücünden yoksun olması ve izlenen "özel girişime dayalı" politikanın başarılı olamamasından ötürü Türkiye'nin ekonomik politikasında belirgin bir değişme ile "devletçilik" denilen yeni bir ekonomik politika dönemi başlamıştır. bu dönemde kamu sektörünün işlevleri göreceli olarak artmıştır.

Geçirilen on yıllık özel girişimi özendirme politikasının başarısız olmasının nedenleri arasında Lozan Barış Görüşmelerinin bağlayıcı olumsuz etkileri ve 1929 ekonomik buhranını göstermek mümkündür. Özellikle 1929 ekonomik buhranının, Sovyetler Birliği gibi devletçi ekonomik politikaların uygulandığı ülkeleri fazla etkilememesinden ötürü, diğer alanlarda olduğu gibi, madencilik alanında da "devletçi" bir ekonomik politikanın izlenmesine neden olmuştur.

Dönemin temel niteliğini göstermesi bakımından, Celal Bayar'ın Başbakan olarak Hükümet Programını okurken söyledikleri ilginçtir. "Fert tarafından yapılabilecek işlerin, fertlerce yapılmasını himaye ve teşvik edeceğiz. Bu maksatla sanayii teşvik siyasetine devam edeceğiz. Fakat ferdi mesai veya sermayenin bugün için yetmediği veya gidemediği işlerde, milli korunmanın gerektirdiği hususlarda, milli emniyeti ve umumi menfaati temin etmek, ferdi mesai ve sermayenin çeşitlenip büyümesini kolaylaştırmak için Devlet iş başına geçecektir."7 demektedir.

1933-40 döneminin en önemli özelliği; günümüze kadar gelen birçok maden işletme ve kuruluşlarının bu yıllarda kurulmuş olmasıdır. Buna neden olarak; madenciliğin büyük yatırımlar gerektiren, kısa sürede kâr getirmeyen riskli girişimler olmasını göstermek mümkündür. Ayrıca o gün için ".... ferdi mesai veya sermayenin" yeterli düzeyde olmaması ve çizilen devletçilik politikasının uygulanması gibi etmenlerden ötürü, devletin madencilik sektöründe öncülük yapmasını gerektirmiştir.

Dönem içinde uygulanan birinci 5 Yıllık Sanayii Planı (BBYSP) ve İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı (IBYSP) programlarında madencilik yatırımlarına büyük yer verilmiş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

Birinci 5 Yıllık Sanayi Planında madenciliğin toplam yatırımlar içindeki payı % 26.9 oranında olmuştur. (Bkz. Çizelge: 3)

Çizelge: 3- BBYSP Kapsamına Giren Sektörler ve Yatırım Tutarı

Sektörler	Yatırım Tutarı (1000 TL)	Toplam Yatırım İçindeki Payı (%)
1- Maden Sanayii	11.850	26.9
a) Demir Sanayii	10.000	—
b) Bakır Sanayii	5509	—
c) Kükürt Sanayii	300	—
D) Sömikok Sanayii	1.000	—

Kaynak : Prof. Dr. Afet İNAN, Birinci Beş Yıllık sanayii Plânı, s. 141.

1936 yılında hazırlanan ikinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın (IBYSP) madenciliği kapsayan maddeleri;

1- "..... madenciliğimiz (in) gerek ham, gerek yarı mamul olarak ihracata elverişli hale getirilmesi...."

2- ".....Kömür havzalarımızda istihsalın inkişafı ve rasyonale edilmesi....." şeklindedir.

Kabul edilen bu ilkeler çerçevesinde İBYKP'de madencilik sektörünün yatırımlardaki yeri Çizelge: 4'den de görüleceği gibi BBYSP'dan daha fazla orandadır. (Bkz.Çizelge 4)

Çizelge: 4- İBYSP'ta Öngörülen Yatırımların Sektörel Dağılımı

Sektörler	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Yüzde dağılımı (%)
1- Madencilik	23.4	21.9-20.9
2- Maden Kömürü Ocakları	21.6	20.2-19.3

Kaynak: Prof. Dr. Afet İNAN, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayii Plânı 1936,

Görüldüğü gibi İBYSP'da madenciliğe öngörülen yatırım, toplam yatırımın % 40'ı gibi büyük bir değere ulaşmıştır. Denilebilir ki planın madencilik bölümü dışındaki kısımları uygulama olanağı bulamamıştır.

Gerek BBYSP, gerekse İBYSP'larının madencilik sektörüne bu denli önem vermelerinin nedeni;

"1- Gittikçe artan demir-çelik ve yakıt gereksinimini karşılayacak demir, taşkömürü ve linyit gibi yeraltı kaynaklarının işletilmesi,

2- Diğer yandan krom, bakır gibi önemli metal madenlerin ihraç edilerek, döviz sağlanması"8 olarak gösterilebilir.

Dönem içinde uygulanan "devletçi" politikanın bir sonucu ve Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki imtiyazlara tepki şeklinde değerlendirebileceğimiz bir anlayışla, madencilik alanında da birtakım devletleştirme hareketleri olmuştur. Bunlardan başlıcaları şunlardır;

1- 11.6.1986 tarih ve 3034 sayılı Doyçe Bank Elinde Bulunan Ergani Bakır T.A.Ş. Hisse Senetleri satın alınmasına Dair Kanun: Bu kanun, Ergani Bakır T.A.Ş.'nin Doyçe Bank elinde bulunan 1.5 milyon lira itibarı değerindeki pay senetlerinin 850.000 liraya kadar satın alınması konusunda Hükümete yetki vermekte ve satın alınacak pay senetlerinin Etibank'a devredilmesini ön görmektedir.

2- 31.3.1937 tarih ve 3146 sayılı, Hükümet ve Ereğli Şirketi Arasında Akdedilen 28 Teşrinisani 1936 Tarihli Satın Alma Mukavelesinin tasdikine Dair Kanun: Bu kanun, başlığında alınan sözleşmenin onanmasıyla ilgilidir. Fransız sermayeli Ereğli Şirketinden bu kanun gereğince satın alınan maden işletmesi ile ilgili mal varlığı unsurları, daha sonra 11.6.1937 tarih ve 3241 sayılı Ereğli Şirketinden Alınan, Liman, Demiryolu ve Madenlerle Kozlu ve Kilimli Demiryollarının işletilmesi ve Havzadaki Deniz İşlerinin İnhisar Altına Alınması Hakkında Kanun'la yine Etibank'a devredilmiştir.

3- 30.5.1940 tarih ve 3867 sayılı Ereğli Kömür havzasındaki ocakların Devletçe İşletirilmesi Hakkında Kanun: Bu kanun, Ereğli kömür havzasındaki kömür ocaklarının tamamının veya bir bölümünün devletçe işletirilmesine karar

vermeye Bakanlar Kurulu'nu yetkili kılan ve bu konuda yapılacak tespit, değer takdiri, kamulaştırma ve ödemelerle ilgili hükümler getiren oldukça ayrıntılı bir düzenlemedir.

Özetle; Birinci ve İkinci Sanayii Plânları'nın uygulanması sonucunda, özellikle madencilik alanında önemli birçok yatırımlar yapılmış, maden aramacılığı ve işletmesi için günümüzün, köklü kuruluşlarının temeli atılmıştır. Bunlardan başlıcaları aşağıda gösterilmiştir.

1- Birinci Beş Yıllık Sanayii Plânında madencilik yatırımları Sümerbank tarafından finanse edilmiştir. 3.6.1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla kurulan Sümerbank'ın görevleri arasında; "Devlet Sanayi ofisi elindeki devlet fabrikalarını işletmek, özel sanayii kurumlarındaki Devlet hisselerini idare etmek, Devlet sermayesi ile yaptırılacak fabrikaların etüd, proje, tesis ve işletmelerini yapmak ve yürütmek, yapımlarında ve genişletilmelerinde ülke yararı olan özel sanayie katılımda veya yardımda bulunmak, memlekete ve kendi fabrikalarına gerekli usta, işçi, teknisyen ve mühendis yetiştirmek, sanayii kuruluşlarına kredi sağlamak ve ticari bankacılık yapmak, milli sanayinin gelişmesini sağlayacak tedbirler almak ve etüdlere yardım etmek" gibi işlevler sayılmıştır.

2- Etibank, 14 Haziran 1935'te 2805 sayılı yasa ile devletin genel maden politikası içinde ülkenin her türlü maden ve endüstriyel hammadde kaynaklarını (petrol ve kömür hariç) en iyi şekilde değerlendirerek, ülke ekonomisine azami katkıyı sağlamak ve her türlü bankacılık faaliyetlerinde bulunmak üzere kurulmuştur.

2805 sayılı yasanın 4. maddesinde Etibank'ın görevleri şöyle belirtilmiştir: "Kuruluş amacının gerçekleştirilmesi için plan ve programlar düzenlemek, bu hizmetlerin görülmesi ve geliştirilmesi için mali kaynaklar sağlamak ve artırmak, gerektiğinde yurt içinden ve dışından her türlü mal ve hizmetin pazarlaması faaliyetlerini yürütmek, bayilik, temsilcilik, büro, mağaza, şube açmak veya ticari müesseseler kurmak veya ortak olmak, gerektiğinde taşınmaz mal almak, satmak istimal etmek, kendisine veya başkasına ait taşınmazlar üzerine ipotek tesis etmek veya kaldırmak, aynı ve fikri haklar almak ve satmaktır. Müesseseler ve bağlı ortaklıklar arasında eşgüdümü sağlamak, bağlı ortaklıkların bütçeleri ile fiyat tarife ve yatırımları genel ekonomi ve MADENCİLİK POLİTİKALAR'ına uyumunu sağlamak, madencilik yapmak ve taşocağı işletmek, gerektiğinde aramak, faaliyet konusuna giren hususlarda sanayii tesisleri kurmak, işletmek ve işletmek, işletme çalışmalarında yan ürün ve artıkları değerlendirmek, gerektiğinde üretim ile ilgili olan yardımcı hammaddeleri üretmek, kendi ihtiyacı için zorunlu olmak ve işletmeler bölgesinde bulunmak koşuluyla kömür işletmeciliği yapmak ve enerji üretmektir.

Yukarıdaki işlevleri ile ilgili her türlü maden arama ve maden işletme hakkı ve imtiyazının ve taşocağı ruhsatını almak, kullanmak, kiralamak, kiraya vermek ve gerektiğinde devretmek, yukarıda belirtilen işlevlerle ilgili olarak ticaret, ithalat, ihracat, tahmil, tahliye ve nakliye işleri yapmak, faaliyet konuları için gerekli etüd, arama ve araştırma yapmak veya yaptırmak, her türlü bankacılık faaliyetlerinde bulunmak, madencilik firmalarına madencilik kredisi sağlamak, sigorta şirketlerine ortak olmak, konuları ile ilgili yurt içi ve dışında taahhüt işleri yapmak "tır.

Daha sonraları, 13.6.1983 tarih ve 2840 sayılı kanun

gereğince devlet eliyle aranacak ve işletilecek olan bor tuzları, trona (doğal soda), uranyum ve toryum madenlerini işletmekte Etibank'ın görevleri arasına alınmıştır.

3- 1933 yılında Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Petrol Arama ve İşletme İdaresi ve Altın Arama ve İşletme İdaresi adlı iki ayrı kurum oluşturulmuştur. Kısa bir süre sonrada, 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 sayılı kanunla bu iki kurumun yerini alan ve daha geniş yetkilere sahip Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. Enstitü, ülkenin işletmeye elverişli her çeşit maden, taşocağı gibi yeraltı servetlerini meydana çıkarmak, işletmelerin daha verimli, teknik bir şekilde çıkartılma olanak ve araçlarını incelemek, gerekli jeolojik etüd ile madencilik aramalarını, kimyasal analizleri, denemeleri yapmak, bu çalışmalara yardımcı olacak her çeşit harita, plan,... vs. dökümanları hazırlamak ve bu işlerde çalışacak Türk jeolog, mühendis, teknisyen, uzman ve işçileri yetiştirmekle görevlendirilmiştir.

4- MTA ve Etibank'ın işbirliği ile dağınık ve ilkel yöntemlerle işletilen maden yataklarında merkezi denetim sağlanabilmiştir. MTA Enstitüsü ve Etibank'ın madencilik alanında faaliyet göstermeye başlaması ile bir taraftan yeni maden yatakları bulunup, bilinen maden rezervleri artarken, diğer taraftan üretim de çeşitlenmeye ve artmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Etibank'ın faaliyet alanının çok genişlemesi üzerine çalışmaları istenilen şekilde düzenlenmesi ve kontrol edilmesi güçleşmiş, bundan dolayı Demir İşletmeciliği, Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri Kurumu'na, Kömür İşletmeciliği, Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) Kurumu'na, Elektrik İşletmeciliği, Türkiye Elektrik Kurumuna (TEK) devredilmiştir.

Madencilik alanında arama ve işletme faaliyetleri bu şekilde örgütlenmeden, 14 Haziran 1935 tarih ve 2818 sayılı kanunla Maadin Nizamnamesi ve 608 sayılı kanunun bazı maddeleri değiştirilmiştir. 2818 sayılı kanunla maden arama ve işletme hakları yeniden düzenlenmiş, arama süresi iki yıla indirilmiş, hak sahiplerinin işletmede belirli şartlara uymaları ve madeni devamlı olarak işletmeleri koşulu getirilmiştir. 2818 sayılı yasayla aldıkları maden imtiyaz ve ruhsat sahalarını kendileri işletmeyip başkalarına kiralamış olanların tüm haklarının devlete geçeceği bildirilmiştir.

Bu dönemde özellikle MTA'nın aramaları ve Etibank'ın işletme kuruluşu olarak madencilik sektöründeki işlevleri hızla artmıştır. Devlet adına işletmeci kuruluş olan Etibank, krom dışında, özellikle maden kömürü, linyit, kükürt ve demir cevherinde egemen duruma geçmiştir.⁹

C- 1940-1945 DÖNEMİ

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, ülkemizde uygulanan ekonomik politikada da önemli değişikliklere gidilmiştir. Her ne kadar Türkiye savaşın dışında kalmışsa da 1940-45 yılları arasında uygulanan ekonomik politika bir "savaş ekonomisi" niteliğindedir. 18.1.1940'da yürürlüğe giren "Milli Koruma Kanunu"nda, "..... sanayii ilgilendiren maddeler arasında, sanayii ve MADEN KURULUŞLARI'ndan üretim programlarını istemek yada program vermek" gibi hükümler yer almakta olup, dönemin belirgin niteliğini gözler önüne sermektedir. Dönemin özelliğinden ötürü, üretim büyük oranda yavaşlamış, ekonomide büyüme şöyle dursun, küçümsenmeyecek gerilemeler olmuştur.

Bu gerileme madencilik alanının her kesiminde görülmemektedir. Bazı maden türlerinin üretiminde gerileme olurken, bazılarında artış olmuştur. Maden üretim değerlerinin sayısal verileri Çizelge: 5'te görülmektedir.

Çizelge: 5 - 1940-45 Yılları arasında Maden Üretim Değerleri (1.000 ton)

Madenin Cinsi	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Maden Kömürü	3000	3000	2500	3200	3600	3700
Linyit Kömürü	230	280	390	590	760	730
Krom Cevheri	170	135	145	160	185	145
Demir Cevheri	135	50	20	90	90	125
Kükürt	3.6	2.2	3.1	3.4	3.4	4.1

Kaynak: MTA Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 2/36 Ankara, 1946 s. 194

Çizelgeden de görüleceği gibi üretim gerilemesinin yanında, bir istikrarsızlık da söz konusudur.

Bu dönemde özel sektörün, kısa zamanda kâr getirmeyen madencilik alanına yatırım yapmadığını, devletin Etibank eliyle 1940-45 yılları arasında beş maden türüyle katılım payını sürekli arttırdığını görüyoruz. Etibank; maden kömürü, demir cevheri ve kükürtte yüzde yüz oranında, linyit ve kromda ise yüzde ellinin üzerinde katılım payına sahip olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve ülkemizde "savaş ekonomisi"nin uygulanmasından ötürü, bu dönemde devlet üretim tesislerine el koymuş, vergiler artmış, fiyat, üretim ve tüketim kontrolleri sıklaştırılmıştır. Ayrıca ithalat ve ihracatın kısıtlanması, yeni tesislerin kurulamaması, başlamış projelerin beklemesi, Millî Korunma Kanununun, Varlık Vergisi Kanunu, Paralı İş Mükellefiyeti gibi tedbirler bu dönemin özelliklerindedir.

D- 1945-1960 DÖNEMİ

Savaş sonunda, yakın ilişkiler içinde bulunduğumuz devletlerden, kendi ekonomik çıkarlarına uygun yeni politikaların uygulanması için baskılar yapılmıştır. Bu baskıların büyük bir bölümü, 1947'den itibaren dış, yardım aldığımız, ekonomik bakımdan muhtaç olduğumuz, ayrıca gerek dış politika, gerekse askeri yönden desteğini aradığımız ABD'den gelmiştir.

Bu yargıyı doğrulayan en somut kanıt, "1947 Kalkınma Planı"dır. Plan; haberleşme, ulaştırma başta olmak üzere enerji, demir-çelik ve MADEN sektörlerini içermektedir. Böyle bir planın finansmanı için uzun vadeli dış krediye ihtiyaç duyulacağı göz önüne alındığında, ABD'nin 500 milyon dolarlık kredisi bu planın en önemli kaynağını oluşturmuştur.

Bir yandan içteki ekonomik çıkmazın bir gereği olarak, diğer yandan ABD'nin uyguladığı Marshall Planı'nın etkisiyle dönemin başında yurt içi kaynaklara dayalı kalkınma stratejisine karşılık, dönem sonunda dış kaynaklara bağlı bir kalkınma stratejisi'nin ana çizgileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece daha 1950'lere girmeden gerek ekonomik, gerek askeri ve gerekse politik alanda kapitüller nitelikli ayrıcalıkların ya-

bancılara verilmesinin ilk adımları atılmıştır.

1950'lerden sonra iktidara gelen Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son döneminde "1947 Kalkınma Planı"nda saptanan büyük çapta dış kaynaklı kalkınma stratejisinin sınırlarını daha da genişletmiş, böylece dışa bağımlılık sürecini pekiştirmiştir. DP programında "iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır" demek suretiyle tercihlerini açıkça belirtmişlerdir.

15 Mayıs 1951'de Celâl BAYAR'a sunulan Barker raporu dışa bağımlılığı kanıtlayan somut bir belgedir. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)'ile Türk Hükümeti'nin birlikte finanse ettiği bir heyetin hazırladığı bu rapor, 1950'lerde Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak görülme istenmesi bakımından düşündürücüdür.

Heyetin "Endüstriyel Kalkınma sahasında"ki önerileri aynen şöyledir: "Endüstriyel inkişaf veya gelişme bakımından en ziyade istikbal vaadeden sahalara, ehemmiyet sırası ile şunlardır.

- Zirai mahsulleri işleyen endüstri zümreleri,
- Hafif makine, madeni eşya ve alet imalatı,
- İnşaat malzemesi,
- Deri işleri,
- Tahta işleri,
- Hafif kimya imalatı,
- Keramik ve çömlekçilik,
- Köy el sanatları,¹⁰

Her çeşit lüks maddeleri istihlal eden sanayii zümreleri, AĞIR MAKİNA ve MADEN MAMÜLLERİ-AĞIR KİMYA, selüloz ve kağıt endüstrisi bugün için İNKİŞAF ETTİRİLMEMELİ'dir.¹¹

Ülkemizin sanayileşme yerine bir tarım ülkesi, gelişmiş ülkelerin tahıl deposu ve hammaddesini karşılayan bir ülke olarak kalmasını isteyen, bu arada "tahta işleri, keramik ve çömlekçilikle" uğraşmasını salık veren Barker Komisyon Raporu'nda, "madencilik faaliyetlerine" ilişkin şu öneriler yer almaktadır.

"1- 1953 senesinden sonra, halihazır yatırım programının neticeleri belli oluncaya kadar Zonguldak kömür havzasının inkişafı için hiç bir taahhüde girilmemelidir.

2- Hususi maden arama ve işletme faaliyetlerine yol açacak bir MADENCİLİK POLİTİKASI kabul edilmelidir. Hükümetin hususi sermayeden grupları petrol araştırma ve işletmelerinden uzak tutma politikası yeniden tetkik edilmesi lazımdır.

3- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) tarafından yapılan tetkiklerin neticeleri halkın istifadesine açık olmalıdır."

Madencilik alanında "hiçbir taahhüde girilmemesini" özel sektörden yana bir "madencilik politikası"nın kabul edilmesini tavsiye eden Barker Komisyon Raporu, yabancı sermayenin özel sektör yoluyla madenlerimize ve yeraltı kaynaklarımıza kolayca erişmesini sağlamak istemiştir.

Üçüncü öneri ile; özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin, pahalı ve riskli olan maden arama aşamasına katılmaksızın, kamunun bu alanda yapacağı harcamaların sonuçlarından yararlanılmak istenmiştir.

Mayıs 1951'de yapılan bu öneri, 1952 yılında MTA Enstitüsü'nce yayımlanan, "Türkiye'de Maden İşletecek Yabancı

Müteşebbisler İçin Tanıtma Bülteni"nde yansımaları bulmaktadır. Adı geçen bültenin hazırlanmış gerekçesinde; "... Türkiye'de maden işlerinde çalışmak isteyen sermayedarların ne gibi şartlar ve hükümlere bağlı olacağını ana hatları itibarıyla göstermek ve serbest teşebbüse açık madenlerimiz hakkında toplu bir fikir vermek amacıyla hazırlanan bu broşürün, memleketimizde çalışmak isteyen hâriçteki dostlarımıza faydalı olmasını temenni ederiz." demektedir.

DP, iktidara geldiğinde, Barker Raporu'nun önerileri doğrultusunda yeni yasalar çıkarmıştır. Madencilik alanında o zamana kadar yalnız kamu kuruluşlarının işletilebilen bazı madenler, özel girişimin de arama ve işletmesine açılmış ve özel-kamu girişimine eşit davranılması ilke olarak benimsenmiştir.

1951'de çıkarılan 5821 sayılı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nu, 1954 yılında çıkarılan 6309 sayılı Maden Kanunu izlemiştir. Maden Kanunu'nun 13 ve 62. maddelerinde madenlerin devlet eliyle geliştirilmesi esası terkedilerek, özel ve kamu girişimlerinin eşit haklara sahip olacakları belirtilmiştir.

Bu dönemde Demokrat Parti (DP) iktidarının ekonomik politikası doğrultusunda yaptığı yasal değişiklikler sonucu, Cumhuriyet tarihi boyunca süren, kamu kesimi-özel kesim kavgasında özel kesimden yana tavır alınmış ve madencilikte özel kesimin egemen ve öncü olması için gerekli yasal düzenlemelerle birlikte ekonomik destekte sağlanmıştır.

Özel sektörün ön plana çıkarılmak istenmesine karşın, dönemin madencilik sanayinin yapısını ve maden potansiyelini belirlemek amacıyla, ABD tarafından görevlendirilen L. NAHA'nın verdiği raporda madencilikle ilgili rapor etikleri görüşler çarpıcıdır. "Türkiye'de belli başlı bir düzineye yakın maden türünde, üretim yoğunlaşmıştır. Kömür, krom, bakır ve demir bu türlerin önemli olanlarıdır. Maden sanayinin Gayri Safi Milli Hasılaya katkısı halen tarım ve hafif sanayii katkılarına oranla çok azdır. En önemli madenler devlete ait olup, devletçe işletilmektedir. Bunun yanında, özel sektörün madencilikteki hissesi gittikçe artmaktadır. İşletmeler, genellikle küçük ve orta büyüklükte olup, ilkel yöntemlidir. Madenlerin hiçbirisi, gerek büyüklük gerekse üretim yönünden ABD madenleri ile karşılaştırılmayacak kadar küçük çaptadır. Madencilik sanayinin gelişmemesinde, iç nakliyatın pahalılığı, yatırımlar için gerekli döviz rezervlerinin olmaması ve projelere yön verecek esaslı jeolojik bilgilerin yetersizlikleri vb. gibi etkenler söz konusudur.¹² demektedir.

Görüldüğü gibi Hükümetin tüm desteğine rağmen madencilik alanında yine de devlet kuruluşları egemen durumdadırlar.

E- 1960-1980 DÖNEMİ

27 Mayıs 1960 hareketiyle başlayan yeni dönemde kabul edilen 1961 Anayasa'sı "planlı kalkınmayı öngörmüştür. 1961 Anayasa'sı; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın plana bağlanmasını ve bu kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmeyi, yatırımların toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltilmesini (madde 41 ve 129) emretmektedir. Bu anlamda tabii servetler ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu, bunların aranması ve işletilmesi hakkını devlete ait olduğunu, arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılmasının kanunun açık iznine bağlı olduğunu (madde 130) belirterek ilk kez Anayasa güvencesi altına almıştır.

Doğal kaynaklarla ilgili ilk Anayasa hüküm, 1961 Anayasa'sının "Tabii Servet Kaynaklarının Aranması ve İşletilmesi" kenar başlıklı 130. maddesidir. Bu madde aynen şöyledir:

"Madde 130.- Tabii servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve İşletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır"¹³

Kişî hak ve özgürlükleri alanında getirdiği yeni haklarla birlikte, çağdaş bir demokrasi yaratma yolundaki düzenlemeler, 1961 Anayasa'sının özünü oluşturmaktadır. Yeraltı kaynaklarının devletin "hüküm ve tasarrufu" altına alınması ve bunun bir hüküm olarak Anayasa'da yer alması ilk kez 1961 Anayasa'sı ile mümkün olmuştur. 1961 Anayasa'sının doğal kaynaklarla ilgili 130. maddesinin gerekçesinde "bu madde bugünkü durumun teyidinden ibarettir" diyerek tabii servet ve kaynakların eskiden beri devletin öncülüğünde arandığı ve işletildiğini açık bir şekilde vurgulamıştır.

1961 Anayasa'sı hazırlanırken, Cumhuriyet dönemi boyunca devam eden kamu sektörü-özel sektör tartışması tüm çıplaklığıyla devam etmiştir. Tabii servet ve kaynakların "devletin hüküm ve tasarrufu altına" alınarak, bunların aranması ve işletilmesinde kamuya öncelik verilmesini savunanlarla, tabii servet ve kaynakların sahihsiz şeyler olduğunu, özellikle yeraltı servetlerini bulanların, onları işletmesi gerektiğini, bu konuda devlete bir öncelik verilemeyeceğini, hatta özel sektörün, kamu sektöründen önce gelmesi gerektiğini savunanlar arasındaki uzun tartışmalar Anayasa tasarısının hazırlandığı sıralarda da devam etmiştir.

27 Mayıs hareketinden sonra, devlet kuruluşlarını tekrar gözden geçirilmesi gündeme gelmiş, Amerikan Yardım Komisyonu (AID)nun girişimi ile Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)'nin bu konudaki çalışması "MERKEZİ HÜKÜMET TEŞKİLATI ARAŞTIRMA PROJESİ (MEHTAP) adı altında uygulanmış ve bu raporda belirtilen bazı öneriler uygulama olanağı bulmuştur.

Yürürlükteki maden yasasının tüm girişimleri güvence altına alacak nitelikte olmaması, ayrıca yabancı sermayeyi teşvik edici yasaların, madencilik sanayine yatırım yapmak için yeterli olmaması, yeni bir yasanın çıkartılmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçla "Yeni Maden Kanunu Hazırlama Komisyonu" oluşturulmuştur.

Adı geçen komisyon çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra, Amerikan Yardım Komitesi (AID) Başkanlığının önceden yaptığı tavsiye ve girişimler sonucunda Birleşik Amerika'lı tanınmış maden kanunu uzmanlarından Mr. NORTH CUTT ELY, ülkemize gelmiş ve Maliye Bakanlığı-AID kuruluşu kendisiyle bir kontrat imzalamıştır.

Görevi yüklenen Mr. ELY, madencilik dışında uğraş veren yerli-yabancı madencilik kuruluşlarıca bilinen ve tanınan bir uzmandır. Mr. ELY'nin gerek çalışmaları, gerekse bu çalışmalar sırasında kurduğu ilişkiler ilginçtir. Bu ilişkileri sergileyen birkaç belge üzerinde durmak ta, madenlerimizin kimlerin yararına kullanılmak istendiğinin ve bunun için kimlerin görüşlerine baş vurulduğunu göstermesi bakımından yararlı olacaktır.

Mr. ELY, 10.8.1963 tarihinde, Yeni Maden Kanunu

Hazırlama Komisyonu Başkanlığına yazdığı ve ikinci Kanun tasarısı ile ilgili olan mektubunda kendisini şöyle tanıtmaktadır. " uygunsu, kanun üzerinde çalışan Türkler, önerilerinin asıllarını size ve birer kopyalarımı bana göndersinler. Yabancı kişi ve kurumlar da önerilerini doğrudan bana gönderiyorlar. Benimle daha rahatlıkla ilişki kurma ve anlaşma olanaklarına sahiptirler." (Ek-1)

Yabancı kişi ve kurumlarla "..... daha RAHATLIKLA ilişki kurma ve anlaşma olanağına sahip" olduğunu belirten ABD'li Mr. ELY, MINING MONSANTO CHEMICAL COMPANY direktörü Mr. G. Donald Emigh'e yazdığı 10.8.1963 tarihli mektubunda yaptığı işi; "Türkiye madenlerini özel sermaye için cazip kılacak bir yasa hazırlıyorum" (Ek- 2). şeklinde ifade etmektedir.

Mr. ELY, International Minerals and Chemical Corporation'a yazdığı 10.8.1963 tarihli mektubunda (Ek - 3 ise) onların önerilerini yerine getirmek için çaba sarfedeceğini belirterek; "..... önce göndermiş olduğum birinci tasarıma zaman ayırıp cevap verdiğiniz için çok memnunuz. İkinci tasarıda ÖNERİLERİNİZİN birçoğunun yer almış olduğunu göreceksiniz" demektedir.

Yabancı şirketlerin de Mr. ELY'den istekleri, eleştirileri ve önerileri vardır. Bunların birinde şöyle denilmektedir.

"..... Bizi ilgilendiren en önemli nokta, devlet adına arama yapan (MTA gibi) kuruluşlarla rekabettir. Burada özel girişimciyi korumanın tek yolu ruhsatların uygun büyüklükte bir alan içine alacak şekilde güvence altına alınmasıdır." (Ek - 4) (NEWMONT MINING CORPORATION'un İkinci Kanun Tasarısına İlişkin Mr. ELY'e yazdığı 12.9.1963 tarihli mektup.)

Şimdi de başka bir belgeye değinelim. Belgede de görüleceği gibi, yabancı şirketler ya da tekeller birtakım koşulların gerçekleşmiş olmasını Mr. ELY'den istemektedirler.

COVE BARIUM CORPORATION'ın İkinci kanun Tasarısına İlişkin Mr. ELY'e yazdığı 28.8.1963 tarihli mektupda bunlardan biri. Bu mektupta;

" Bir Amerikan firmasının, yabancı bir ülkenin maden ekonomisi ve yatırımları hakkında göz önünde bulunduracağı en önemli hususlardan biri, o ülkedeki istihkak ve gelirin saptanmasıdır. Yatırım sermayesinden vergiler çıktıktan sonra elde edilecek kârın uygun olup-olmadığının sizce incelenmiş olduğuna eminiz. Bazı ülkeler, yabancı firmaların maden yataklarına sahip olmalarını, maden işletme imtiyazını almalarını ve uzun süreli kiralama yoluyla işletmede bulunmalarını kendi yasalarıyla yasaklamışlardır. BU DURUMLARDAN HERHANGİ BİRİYLE KARŞILAŞILDIĞI ZAMAN UYGULANMASI GEREKEN YÖNTEM; YERLİ BİR FIRMAYI TAMAMEN veya KISMEN ELDE ETMEK YA DA SIKI İŞBİRLİĞİ KURMAK SURETİYLE KÂR TRANSFERİ SAĞLAMAKTIR.

Yakın zamanda firmamızın temsilcilerinden birisi Türkiye'ye giderek maden yatakları ve rezervlerini inceleyecektir." (Ek - 5). demektedir.

Yoruma yer verilecek açıklıkta olan bu belgelerden de görüleceği gibi, hazırlamak istenen yasa tamamen iç ve dış madencilik tekellerinin istekleri doğrultusundadır. Bu tasarı yabancıların madenlerimizi ve maden kanunumuzu nasıl görmek istediklerinin en belirgin bir kanıtıdır.

Ancak o günlerde Avrupa Topluluğu (AT) girme yönündeki görüşlerin ağır basması, tasarının yabancı ser-

mayeye açıkça büyük ayrıcalıklar veren hükümler içermesi ve teknik yönden Türkiye'de uygulama olanağının bulunmaması gibi nedenlerden ötürü, tasarı yasallaşma olanağı bulamamıştır.

Planlı dönemle birlikte, doğal kaynakların yurt ekonomisi ve sanayinin ihtiyacına uygun bir şekilde işletilmesi için ve ilgili kuruluşlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, koordinasyonu ve bu alanda belirgin bir politikanın izlenmesi amacıyla 4951 sayılı yasaya dayanılarak, 25.12.1963 tarih ve 4-400 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile ENERJİ ve TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI kurulmuştur.

Bakanlık; genel olarak yurdumuzun maden, petrol, su ve enerji gibi doğal kaynaklarının sanayii ihtiyaçlarına ve kamu yararına uygun bir şekilde yetiştirilmesi'ni, işletilmesini ve kullanılmasını sağlamak amacıyla doğal kaynakların modern teknik gereklere ve ekonomik anlayışa uygun bir şekilde araştırılması, geliştirilmesi, işletilip üretilmesi, değerlendirilmesi, dağıtımı ve kontrolü ile tabii kaynakların korunması için plan, program ve projeler hazırlamak ve bu projelerin gerçekleşmesini sağlamakla görevlendirilmiştir.

Dönem içinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-67) uygulamaya konulduğunda maden üretiminin % 75'i kamu kuruluşlarınca karşılanmasına karşın ancak % 25'i özel sektör tarafından karşılanabilmektedir. Yine bu dönem içinde özel sektör için yeni teşvik tedbirleri uygulanmışsa da, madencilikte risk unsurunun yüksek olması, ileri teknoloji ve büyük sermaye gerektirmesi gibi faktörlerden ötürü, bu alan özel sektör için cazip olmamıştır. Çünkü madencilik kısa sürede yüksek oranda kâr getiren bir girişim alanı değildir.

Nitekim, özel sektörün yaptığı tüm yatırımlar içinde madenciliğin payı 1963'te % 1.7 iken, 1975'te bu oran % 0.6'ya düşmüş ve 1980 yılında bu düzeylerde kalmıştır.

Yine madencilik alanına yapılan tüm yatırımlarda sektörün katkısı 1973'te % 11.8 iken, bu oran 1976'da % 5.6'ya ve 1980'de ise % 4.9'a düşmüştür.

12 Mart Muhtırasından sonra işbaşına gelen hükümetler madencilik alanında da bazı REFORM hareketlerine girişmişlerdir. Bu amaçla, devlete öncelik hakkı veren, yabancı sermayenin madencilik sektörüne girmesini engelleyen ve boraks ile linyit madenlerinin devlet eliyle işletilmesini öngören 1713 sayılı "Maden Reformu Kanunu" çıkarılmıştır. Ancak bu Yasa Cumhurbaşkanı tarafından veto edildiği için yürürlüğe girmemiştir. Kamuoyunda oluşan beklentileri karşılamak üzere 7.5.1975 tarihinde kabul edilen 1895 sayılı "Devletçe İşletilecek Madenler Üzerindeki Hakların Geri Alınması ve Hak Sahiplerine Ödenecek Tazminat Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiş, ancak bu Kanunda Anayasa Mahkemesinin 5.2.1976 gün, E: 1976/5, K: 1976/7 sayılı kararıyla biçim yönünden iptal edilmiştir.

Daha sonraları, 1930'lardaki devletleştirme-millileştirme hareketine benzer, ancak daha küçük çaplı bir hamle, 1979 yılında Ecevit Hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir.

1970'li yıllarla birlikte Türkiye'de giderek artan bir oranda enerji sorunu gündeme gelmiştir. Enerji gereksinimi yurt dışından, özellikle Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nden temin edilmeye çalışılmıştır. Soruna köklü bir çözüm getirebilmek için termik santralleri (Soma, Çan, Yatağan, Elbistan vb.) kurmak gerekmiş, ancak bu santrallerde kullanılacak olan linyitler, hem yeterli miktarda olmayıp, hem de özel şahısların dene-

timinde bulunmaktaydı.

Bor madenlerinde ise; dünya rezervlerinin yaklaşık üçte ikisini elinde bulunduran ülkemiz, bu madende yeterince yararlanamıyor, dünya ticaretinde etkili olamıyordu. Zira özel sektörün elinde bulunan sahalara, "en kısa zamanda en yüksek kâr" anlayışıyla işletiliyor, ekonomik bir şekilde değerlendirilemiyordu. Dahası birbirlerine karşı fiyat kırarak borun tonunu, 1976-77 yıllarında 50-75 dolara kadar indirerek, bu milli servetimizi adeta yabancılara yok pahasına satıyorlardı. Aralarındaki rekabetten ötürü, günümüzde 375 dolardan satılan borun tonunun 17 dolara kadar düşürüldüğü göz önüne alınırsa, dünya piyasalarında Türk bor ihracaatının kendi aralarında yaptığı olumsuz rekabeti ortadan kaldırmanın ve yeraltı değerlerimizi israf etmeden ekonomiye kazandırmanın yolunun, dış pazara tek kaynaktan girmek olduğu gerçeği daha rahatlıkla görülebilir.

Aynı şekilde ülkedeki demir-çelik fabrikalarının artan ihtiyacı karşılamak ve demirde dışa bağımlılığı azaltmak için 4 Ekim 1978 tarihinde çıkarılan 2172 sayılı yasayla, kömür, demir, bor tuzları magnezit ve asfaltit devletleştirilmiştir.

Madencilik alanında süren kamu-özel sektör kavgasında Ecevit Hükümeti zamanında kamu çıkarı ön planda tutulmuştur. Ancak kamu-özel sektör kavgası bununla bitmiş değildir. Liberal görüşlü, o günkü Ana muhalefet partisi olan Adalet Partisi (AP), bu yasanın iptal edilmesi isteğiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başvurusunda; 4.10.1978 gün ve 2172 sayılı "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun"un Anayasa'ya biçim ve öz yönünden aykırı olduğunu ileri sürerek iptalini istemiştir.

Anayasa Mahkemesi adı geçen başvuru ile ilgili olarak 21.6.1979 günkü oturumunda aldığı E: 1979/1, K: 1979/30 sayılı karara, yasanın biçim yönünden Anayasaya aykırı olmadığına oybirliğiyle; yine yasanın öz yönünde Anayasa'ya aykırı olmadığına ve iptal isteminin reddine oyçokluğuyla karar vermiştir.¹⁴

Özel sektörün madencilik yatırımlarının, tüm özel sektör yatırımları içindeki payının 1963'te % 1.7 olan değerinin 1979'da % 0.97'ye düşmesi, bu devletleştirme yasasıyla açıklanmaya çalışılmışsa da, 1975 yılında özel sektör yatırımları içinde madencilik payının daha düşük (% 0.6) düzeyde olduğu, toplam 927 saha arasında, devletleştirilen saha adedinin 178 olduğu (Bkz. Çizelge: 6) gözönüne alınırsa, bu varsayımın doğru olmadığı kendiliğinden görülür.

Çizelge: 6- Devletleştirme Kapsamındaki Madenler.

Madenin Cinsi	Saha Adedi	1978 Yılı içinde Çalışılan Saha Sayısı	1979 Yılında Devralınan Saha Sayısı
Bor tuzu	47	9	9
Asfaltit	49	2	6
Linyit	550	75	79
Demir	267	30	84
TOPLAM	913	116	178

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayınları, 1979

Bu dönemde çıkarları bozulan sermaye grupları, Cumhuriyet tarihinde ilk defa görülen "Paralı ilanlarla" Hükümet aleyhinde bir kampanyaya başlatmışlardır. Bu kampanyada devletleştirme yasasından zarar gören madencilerde yerlerini almışlardır.

F- 1980 ve SONRASI DÖNEM

24 Ocak kararları olarak adlandırılan yeni ekonomi politikası ile birlikte, madencilik politikası da değişmiştir. Devletleştirme ve kamuya öncelik tanıyan politika bırakılarak yeniden özel sektöre öncelik tanıyan politikalar benimsenmiştir.

12 Eylül darbesinden sonra, 7 Kasım 1982 yılında kabul edilen 1982 Anayasa'sında, 1961 Anayasa'sında olduğu gibi tabii servetler ve kaynaklarla ilgili hüküm, benzer şekilde yer almıştır.

1982 Anayasa'sının "Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi" kenar başlıklı 168. maddesi şöyledir;

"Madde 168.- Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet kaynağının arama ve işletmesinin Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir."¹⁵

12 Eylül'den sonra seçimle değil atamayla oluşturulan Danışma Meclisi'nde 1982 Anayasa tasarılarının doğal kaynaklarla ilgili maddesi görüşülürken, özellikle yeraltı kaynaklarına sahip olma mücadelesi yine sürmüş ve tartışmalar tutanaklara da yansımıştır.

Özel sektöre öncelik tanıyan 24 Ocak felsefesi doğrultusunda, 2172 sayılı "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılmıştır. 13 Haziran 1983 tarih ve 2840 sayılı yasa ile 2172 sayılı yasa iptal edilmekle kalmamış, "evvelce kamulaştırılan maden sahalalarının eski sahiplerine iadesi"de kararlaştırılmıştır.¹⁶

Aynı yasayla; bortuzları, trona (doğal soda), asfaltit uranyum ve toryum madenlerinin aranması ve işletmesinin devlet eliyle olacağı, bu madenler için 6309 sayılı Maden Kanunu gereğince gerçek ve özel tüzel kişilere verilmiş olan ruhsatların iptal edildiği hükme bağlanmıştır. Kömür ve demir madenlerinin arama ve işletilmesi eskiden olduğu gibi serbest bırakılmıştır.

6309 sayılı yasanın günün koşullarını elvermemesi, 1961 ve 1982 Anayasa'larıyla çelişen hükümler içermesi ve maden arama ve işletmesinde verimliliği etkileyen bir çok hükümlerin bulunması, yeni bir yasayı gerekli kılmıştır. Bu amaçla 15.6.1985 tarih ve 3213 sayılı bir Maden Yasası çıkartılmıştır.¹⁷

Yeni yasayla beyan usulü, otokontrol, teşvik tedbirleri, madencilik fonu, ihbar ve buluculuk hakkı, düşen ve terkedilen sahalaların otomatik olarak aramalara açılması, arama dönemlerinde faaliyetlerin uzman mühendislerce belirli sürelerde rapor edilmesi gibi yeni uygulamalar getirilmiştir.

Yeni yasanın bu olumlu yanları yanında olumsuz yanları da vardır. Bu olumsuzlukların en önemlisi, 2840 sayılı yasa gereğince, sadece kamu kuruluşlarınca işletilebilen, stratejik

EK-I

EK-II

ELY, DUNCAN AND BENNETT

COUNSELLORS AT LAW
TOWER BUILDING
WASHINGTON 5, D. C.

NORTHCUTT ELY
C. EMERSON DUNCAN, II
ELMER J. BENNETT
HERMAN C. SMITH
DAVID BOOTH BEAS

TELEPHONE
METROPOLITAN 8-8474
TELETYPE 202-965-0708

LETTER A

Ankara, Turkey
August 10, 1963

Ankara, Turkey
August 10, 1963

Hon. Becat Firuz
Director General, T.K.I.,
Etibank Building
Ankara

Dear Mr. Firuz:

I am sending you with this letter twenty-five copies of my second draft of a Turkish Mining Code. Mr. Ferderer will have additional copies if you need them.

I am enclosing also a list of those to whom I am mailing copies direct, together with copies of my letters of transmittal. As you will note, I am asking all Turks to send the original of their comments to you, with copies to me, if they care to send me one. I am asking foreign companies to send their comments directly to me, feeling that they would probably speak more freely if they were corresponding informally with me than if they were asked to go on record to a Government official, but I will see that you are informed about their responses.

I will write you separately about the translation problem.

It has been a great pleasure, as always, to work with you, and I look forward to seeing you again in late September.

Please thank Minister Çelikbaş for all the courtesies that His Excellency has shown me.

With kindest personal regards,

Faithfully yours,

Northcutt Ely
Northcutt Ely

Mr. G. Donald Emigh
Director of Mining
Monsanto Chemical Company
80 North Lindberg Boulevard
St. Louis 66, Missouri

Dear Mr. Emigh:

At the suggestion of the Turkish Mining Assistance Commission I am sending you my second draft of a proposed new Mining Code for the Republic of Turkey.

I will appreciate it greatly if you can spare the time to review and comment on this draft. The effort is to write a statute that will make mining development in Turkey attractive to private capital, under terms that properly protect national interests.

Will you please forward me your comments, at your convenience, to my Washington address. I am returning to Turkey in September.

With appreciation, I am,

Sincerely,

Northcutt Ely

EK-III

Ankara, Turkey

August 10, 1963

Mr. Fredrick C. Kruger
International Minerals & Chemical Corporation
Old Orchard Road
Skokie, Illinois

Dear Mr. Kruger:

I am taking the liberty of sending you a copy of my second draft of a proposed mining law for Turkey.

I greatly appreciated the time and attention you gave to reviewing, and preparing comments on, my first draft. You will see many of your points reflected in the second. Where they are not, it does not indicate disagreement with your recommendations, but a decision, after conference with Turkish officials, to test the approach that you will see in the current draft. So also with some material I have discarded.

If I can impose on you once more, I will be most grateful for your further suggestions.

Sincerely,

Northcutt Ely

öneme sahip bor, trona, asfaltit, uranyum ve toryum madenlerinin aranması ve işletilmesi hakkının yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte özel ve tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara da tanınmış olmasıdır.

Özel sektör yoluyla, yabancı sermayenin bor, trona, uranyum ve toryum gibi ülkemiz açısından stratejik öneme sahip madenleri işletmesi, ulusal ekonomi, savunma ve güvenlik açısından son derece sakıncalı bir durumdur.

24 Ocak kararlarıyla ekonomik, 12 Eylül hareketiyle siyasi temelleri atılan 1980 sonrası liberal dönemin anlayışına uygun olarak, madencilik sektöründe de öncelik kamudan alınarak, özel sektöre verilmeye ya da kamu sektörü ile özel sektör eşit hale getirilmeye çalışılmıştır. Madencilik alanında bunun yasal dayanakları 3213 sayılı yasa ile oluşturulmuştur.

15.6.1985 tarih ve 3213 sayılı yasa ile kamu kuruluşlarınınca işletilen madenlerde dahil olmak üzere tüm madenler özel sektörün arama ve işletmesine açılmış, bu alanda bazı madenler üzerindeki devlet tekeline son verilmiştir. Bu işlemin ülke yararına bağdaşmadığı Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle, 3213 sayılı yasanın bazı maddelerinin iptal edilmesi istemiyle Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından, Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmıştır.

SHP tarafından açılan iptal davasında dört ayrı iptal nedeni ileri sürülmüştür. Bu dört neden sırasıyla, iptali istenen yasanın, "... tüm madenlerin özel sektöre aranması ve

September 12, 1963

2. I would recommend elimination of section (3) of Article 403 because it gives power to a Directorate to decide when "commercial" production has been reached. Aside from the fact that this is not a sufficient standard (i.e., volume alone may be meaningless if uneconomic during low metal price cycles), it seems unnecessary, considering that the exploration licenses have a maximum life of only 4 years. While national interest is not served by indefinite land "freezing" under renewed licenses, your draft has precluded this by the 4 year period, all of which may well be needed for rational development of a discovery. Here again, the virtue of "minimum commitments" becomes apparent. If it costs to hold land without work (penalty to Government), proper inducement will exist to maintain a reasonably sustained effort and a bureau's decision as to exploitation is not unilaterally imposed.

Corresponding modifications would have to be made in Article 408.

3. In Article 402 (a), the last word of the introductory paragraph should perhaps be changed from "concession" to "license".

4. In Article 502(5), in addition to "store, carry away, use or sell", the right to "mill, smelt or otherwise treat the ore and to sell, ship or export such ore or products", should be worked in, notwithstanding recognition of these rights under Article 601.

5. Under Article 811, I wonder if provision cannot be made for assignment without approval to a subsidiary where ALMOST all the capital stock is owned (remember corporate law requirements of qualifying or guarantee shares of directors) and assignment to a parent company. Also, should not assignments resulting from mergers and reorganization be treated differently?

There are, as Carroll points out, some typographical and minor language changes which might be made, but I leave these for later, hoping that the substantive points mentioned above will be of more immediate interest to you.

Yours sincerely,

Jacques L. Leroy
Jacques L. Leroy

JLL:MJH

işletilmesi hususunu" hüküm altına alması, "kanunla düzenlenmesi gerekli birçok konuları yönetmeliklere bırakması", "..... borçların her yıl bütçe kanunlarında yeniden tespit edileceği ilkesini getirmesi" ve " yeminli Teknik Bürolar kurulmasını (öngör)mesi"dir.

Anayasa Mahkemesi 24.12.1986 tarihinde, E. 1985/20, Kb 1986/30 sayılı kararında; 15.6.1985 günlü 3213 sayılı maden Kanunu'nun "yeminli Teknik Büroların" kuruluşu yetki alanları ve sorumlulukları başlıklı 43. maddesinin ve kanunda geçen deyimlerin açıklanması ile ilgili 3. maddesinin "yeminli Teknik Büro" tanımına ilişkin hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline oybirliğiyle; 1., 2. maddeleriyle 3. maddesinin "Yeminli Teknik Büro" tanımı dışındaki hükümlerini 3., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 22., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30. maddelerinin 31. maddesinin ikinci, 34. maddesinin üçüncü fıkrası ile 36. maddesinin üçüncü fıkrasının son cümlesinin, 49. ve 50. maddelerinin, geçici 2. maddesinin altıncı ve geçici 7. maddesinin Anayasa'ya aykırı olmadığına ve iptal isteminin reddine oyçokluğuyla karar vermiştir.¹⁸

Henüz 1985 yılında çıkartılan ve madencilik alanında yenilikler getirmek ve bürokratik işleri azaltmak amacıyla hazırlanan 3213 sayılı yasa beş yıl içinde "eskimiş", yeni olumsuzlukların kaynağı olmuştur. Meslek kuruluşlarının ve uzman kişilerin görüşleri alınmadan alelacele çıkartılan bu yasanın 39. maddesini değiştiren yeni bir taslak üzerinde çalışılmaktadır.

Northcutt Ely, Esq.
Ely, Duncan and Bennett
Tower Building
Washington 5, D. C.

Dear Mr. Ely:

DRAFT--TURKISH MINING CODE

With regrets for the delay in answering your letter of August 10th, I enclose a memorandum by your friend Carroll Sears, to which I might add the following:

1. The degree of attractiveness of the Code will depend, in part, on two apparently minor but important factors, namely, (a) the reasonableness of the fees to be charged for the various types of rights available, and (b) whether the number and size of concessions obtainable will likewise be reasonably adapted to natural occurrences of mineralization.

As to the fees, particularly since they are tied to the acreage, care should be taken not to make them so burdensome that they will either appear as a revenue (tax) scheme or will render the aggregate cost of exploration too large. In this connection, if the Government is indeed looking for a stimulus to exploration, it might be well advised to consider substituting a reasonable minimum expenditure commitment in place of fees and provide that if not spent during the term, the difference is payable to the Government as a penalty before a renewal may be secured. This way, both private and national interests would be served best.

As for the area, what concerns us most is the potential competition by Government-owned companies (i.e., M.T.A.). Partly from past experience, we think this creates problems, particularly where power is reserved to withdraw areas from private activity. The fear would be that following a primary discovery, adjoining land where, as Carroll well explained, extensions could be expected, might suddenly be withdrawn. The only protection of the private operator here would be the opportunity (if not the right), to secure by renewal of permits or concessions, reasonable acreage.

CUMHURİYET DÖNEMİ MADENCİLİĞİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyetin ilanından sonra, geçirilen on yıllık "özel girişimi özendirme politikasının" başarısız olmasını, Lozan Barış Görüşmelerinin bağlayıcı olumsuz etkilerine ve 1929 ekonomik buhranının devletçi politikaların uygulandığı ülkeleri fazla etkilememesi gibi, etmenlere bağlamak olanaklıdır. Bundan dolayı çoğu alanlarda olduğu gibi, 1935'ler Türkiye'sinde madencilik alanında da "devletçi" bir politikanın izlenmesi gerekmiştir.

Nihayet 1933-40 döneminin en önemli özelliği, günümüze dek gelen birçok maden işletme ve kuruluşlarının bu dönemde devletçe kurulmuş olmasıdır. Dönem içinde uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayii Planında (BBYSP) madencilik toplam yatırımları içindeki payı % 26.9 oranında; İkinci Beş Yıllık Sanayii Planında ise (IBYSP) daha da artarak, toplam yatırımların % 40'i gibi büyük bir değere ulaşmıştır. Denilebilir ki planın madencilik bölümü dışındaki kısımları uygulama olanağı bulamamış, madencilik alanında olumlu bir politika izlenmiş, bu sektörden ayrılan büyük kaynaklar ve yapılan yatırımlardan dolayı başarılı sonuçlar alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkemiz savaşın dışında kalmışsa da, 1940-45 yılları arasında uygulanan ekonomik politika, bir SAVAŞ EKONOMİSİ niteliğinde olup üretim büyük oranda yavaşlamış, ekonomi de büyüme şöyle dursun, küçümsenmeyecek üretim gerilemeleri olmuştur. Bu gerileme, madencilik alanının bazı kesimlerinde belirgin bir şekilde görülmüştür.

EK-V-2

MAGNET COVE BARIUM CORPORATION

Mr. Northcutt Ely

-2-

August 28, 1963

In reviewing the proposed new Mining Code we have several comments which we desire to submit for your consideration.

Article 407, Section (a), provides for an initial term of two years as to an exploration license, and for a right of renewal for two successive terms of one year each, making a total of four years. Section (f) provides that an application for a mining concession may be submitted at any time, and further provides that if such an application for a mining concession is filed, the exploration license shall continue in good standing with respect to the area for which a mining concession is sought, notwithstanding the expiration of the term of the exploration license, until final action is taken on the application for a mining concession. However, Section (g) provides that an exploration license shall terminate "in any event" four years after its issuance.

We are a little in the dark as to what is intended. For example, if the holder of an exploration license obtains all renewals, the term is a maximum of four years. If such holder makes a discovery and decides, thirty days before the expiration of the four year period, to file application for a mining concession and does file the same, but no action has been taken on the application as of the expiration of the four year period, does the exploration license continue in force until final action is taken on the application? We would certainly recommend that this point be made clear; that any holder should be able to file an application for a mining concession at any time before his exploration permit expires; and that filing of such an application should automatically extend the exploration license until final action is taken on the application for a mining concession, notwithstanding the intervening expiration of the four year period. Otherwise, the holder of an exploration permit would be forced to file application well in advance of the expiration of the four year period and even then would not be sure of holding his rights since he could not know what period might elapse before final action would be taken.

Article 602 defines construction materials as "rock, gravel, sand or earth used directly or after crushing as components in construction, and produced by means of quarries or open pits." It affirmatively states that the term "does not include raw materials, such as limestone, that are processed into products, such as cement, that are thereafter used in construction, even though such raw materials are quarried."

We mine bentonite and attapulgit, both being clays found near the surface, with the result that mining is by open pit methods. We have encountered problems as to whether these clays are minerals in a deed reservation of oil, gas and all other minerals. Both bentonite

1950'ler de iktidara gelen liberal görüşlü Demokrat Parti (DP), madencilik alanında, o zamana kadar sadece kamu kuruluşlarının etkin oldukları madencilik alanlarını özel girişime de açmış ve özel girişimle, kamu girişimine eşit davranılmasını ilke olarak benimsemiştir. Bu politikanın gereği olarak 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nu, 1954'te çıkarılan 6309 sayılı Maden Kanunu izlemiştir. Adı geçen Maden Kanunu'nun 13 ve 62. maddelerinde, madenlerin Devlet eliyle geliştirilmesi esası bırakılarak özel ve kamuya ait girişimlerin eşit haklara sahip olacakları hükme bağlanmıştır.

27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen harekattan sonra kabul edilen 1961 Anayasa'sı, planlı kalkınmayı öngörmüş, "Tabii servet ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu, bunların aranması ve işletilmesi hakkının Devlete ait olduğunu, arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılmasının açık iznine bağlı olduğu" (madde 130.) ilk kez Anayasal düzeyde güvence altına almıştır.

Planlı dönemle birlikte madencilik alanında tamamen kamuya ağırlık veren bir politika izlenmiş, hatta 1978 yılında Ecevit Hükümeti zamanında çıkartılan 2172 sayılı yasayla,

JEOLOJİ MÜHENDİSLİĞİ - MAYIS 1991

EK-V-1

MAGNET COVE BARIUM CORPORATION
-ONE OF THE BRASSER INDUSTRIES-
P. O. BOX 8804
HOUSTON 5, TEXAS

WARD R. CASE, JR.
SECRETARY
LEGAL COUNSEL

CASE.....
FILE NO.....
DATE.....
TO.....
REPLY.....

August 28, 1963

Mr. Northcutt Ely
Ely, Duncan and Bennett
Tower Building
Washington 5, D. C.

Dear Mr. Ely:

Your letter of August 10, 1963 addressed to Mr. L. M. Hermes, Jr., enclosing a copy of your second draft of a proposed new Mining Code for the Republic of Turkey, has been referred to me.

We appreciate the opportunity to review and comment on the proposed Mining Code. We are favorably impressed with this document and believe it is certainly a step in the right direction, assuming as we have that the Republic of Turkey desires to attract foreign risk capital to develop mineral deposits.

One of the most important considerations in a study of the economics of a foreign mining venture by an American corporation is the matter of the depletion allowance under the Internal Revenue Code. We are sure you are well aware of the fact that this one item can and many times does make the difference between favorable and unfavorable after tax return on invested capital. Several countries have laws under which a foreign corporation is prohibited from owning lands, mineral concessions or even leases on mineral deposits. In some of these cases the procedure is to organize a local corporation as a wholly owned or partially owned subsidiary or affiliate. In each case the depletion allowance goes out the window. We are pleased to note that Article 107, Section (a)(4), provides in substance that mineral rights may be acquired by a foreign person or corporation which shall qualify under the Foreign Investment Law.

We have not seen the Foreign Investment Law but assume that an American corporation can qualify. If you can send us a copy of the Foreign Investment Law, or give us some indication of the substance of the pertinent parts, it will be appreciated. Incidentally, this is something more than a passing interest as personnel of one of our foreign affiliates have recently indicated an interest in a potential mineral deposit in the Republic of Turkey and may visit the area in the near future.

kömür, demir, bor tuzları, magnezit ve asfaltit devletleştirilmiştir. Bu devletleştirme hareketinden sonra, özel sektörün madencilik yatırımları içindeki payı, 1979 yılında % 0.97'ye düşmüştür.

24 Ocak 1980'de kabul edilen ve "24 ocak istikrar Tedbirleri" olarak adlandırılan yeni ekonomi politikası ile birlikte, devletleştirme ve kamuya öncelik tanıyan politika bırakılarak, özel girişim ve kamu girişiminin madencilik alanında eşit haklara sahip olduğu ilkesi benimsenmiştir.

Özetle, Cumhuriyetin ilk on yılı hariç tutulursa, 1950 yılına kadar izlenen kamu ağırlıklı madencilik politikasına yasal anlamda 1954 yılında çıkarılan 6309 sayılı yasayla son verilmiş, kamu sektörü kadar özel sektöre de aynı haklar tanınmıştır. Bu politika III. Ecevit hükümeti zamanında çıkartılan ve stratejik öneme sahip madenlerin devletleştirildiği 2172 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği zamana kadar devam etmiştir. Bu yasayla izlenen kamu ağırlıklı madencilik politikasına, 2840 sayılı yasayla son verilmiştir. Adı geçen 2840 sayılı yasayla bor tuzu, trona, asfaltit, magnezit, uranyum ve toryum devlet tekelinde bırakılarak diğer alanlar özel sektörün aramalarına açılmıştır. En son yürürlüğe konan ve günümüzde de yürürlükte olan 15.6.1985 tarih ve 3213 sayılı

Mr. Northcutt Ely

-4-

August 28, 1963

value of the land plus twice the value of the improvements. In the event of such acquisition of land and improvements, we see no reason why title thereto should revert to the original owner. A mining operation could go along for twenty years or more until the mineral deposit was exhausted. We feel that the mine owner should then be able to salvage everything possible, including any investment in land and improvements. On the other hand, we see no reason why the title to land should revert some twenty years or more after the owner was paid the value plus twice the value of the improvements. Of course, the reversion provision is proper as to easements and rights of way, except that the owner of the mineral concession should have the use for some additional reasonable period as necessary for removal of machinery, equipment and other property from the area covered by the mining concession.

Article 902 provides for a royalty calculated by taking a percentage of the value of all ore produced and shipped. Section (b) is apparently intended to provide for calculation of value based on past years sales f.o.b. major centers of use or export, less a freight deduction. We would suggest that the royalty be based on value f.o.b. the mine and that not only freight but handling charges and other costs of getting the material from mine to point of sale be allowed on a deduction. Section (c) brings up a real problem. In the first place, not only freight but handling charges and other costs of moving the material from mine to point of use or port of export should be allowed as a deduction in the same manner as in our suggestion as to Section (b) so that true value f.o.b. mine is determined. The second problem is the question of what is the "open-market value" when the mineral is used or transformed into another product by the concessionaire, or by a concern owned or controlled by the concessionaire or by those who own or control the concessionaire. For example, one of our principal products is barite (barium sulphate) and this is a non-metallic mineral which does not have an established open market such as the market for silver, lead, zinc, etc. If we should sometime mine barite in the Republic of Turkey in all probability it would be shipped to the United States in crude form, then ground and bagged, or ground and sold in bulk. The principal reason for importing crude barite is that the import duty is substantially less than on ground barite. You can find a price (or value) for barite in the Engineering & Mining Journal but it is usually not realistic. You can find records of the price at which crude barite was sold in several countries, but usually the quality is not known. We have at times purchased low grade barite for blending with high quality material as we thereby come out with a greater quantity of barite that can be used, whereas the low quality material could not be used at all without blending.

yasayla da tüm alanlar özel sektörün arama ve işletmesine açılmış, madencilik alanında, bazı madanlerde devlete tanınan öncelik hakkı ya da devlet tekeli ortadan kaldırılmıştır.

Görülüyor ki; Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, iktidarda bulunan siyasi kadroların politik tercihleri doğrultusunda, kimi zaman kamu girişimciliği tercih edilirken, kimi zaman da özel girişim-kamu girişimi eşitliği benimsenmiş, kimi zaman da özel girişimin madenciliğin tüm alanlarına girmesi benimsenerek, özel girişim ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır.

Madencilik alanında kısa zamanda birçok değişikliklerin yapılması, hükümet programlarında madencilige oldukça farklı yaklaşımlarda bulunulması devletin kalıcı ve sağlıklı bir MADENCİLİK POLİTİKASI'nın olmadığına en belirgin bir kanıttır.

Cumhuriyet dönemi boyunca madencilikle ilgili değişik tarihlerde beş maden yasası yürürlükte kalmıştır. Bu da madencilik düzenlemelerinde bir istikrarsızlığın olduğunun başka bir kanıtıdır.

Tüm bunlar, devletin madencilik alanında belirgin, kalıcı bir POLİTİKASI'nın olmadığına göstergesidir.

Tüketildiğinde yerine yenisinin konulabileceği ormanlar konusunda devletin ötedenbire izlediği belirgin bir politi-

Mr. Northcutt Ely

-3-

August 28, 1963

and attapulgite have a number of uses. The processing after mining usually consists of drying and grinding to size required for the use intended, although in some cases chemicals are mixed with the clay during the course of the grinding and drying process. There may be no problem as to bentonite and attapulgite as they are not used as construction materials. However, we can anticipate problems as to limestone rock. A limestone producer might sell rock both for manufacturing of cement and for use as a construction material, e.g., as an aggregate in making concrete. Another example is sand, which might be used in glass making, on the one hand, as a construction material on the other. The same mining company might sell for both end uses. It does not appear to us to be practical to say that the ownership of such things as limestone, sand, and perhaps some types of clays is in the surface owner, if used for construction materials, whereas the ownership is in the State if used for purposes other than construction materials. Any concern mining any such materials would certainly want to sell to all possible end use industries, and there is a good chance that some materials would go for construction purposes and some for non-construction uses.

We certainly recommend that bentonite, attapulgite, kaolin and other similar clays be classed as non-metallic minerals regardless of end use, and that they be included under and subject to the Mining Code.

Article 808 requires the holder of a mining concession to "employ nationals of the Republic of Turkey in all classifications of administrative, technical and labor personnel, to the maximum extent that they are available and adequately trained." An exception would be desirable if American concerns are to be encouraged to invest their capital. In most cases a substantial amount of money is required to bring a mineral deposit into production. We do not know of any concern willing to risk large sums in what at best is a high risk venture, without having top personnel on the site in direct charge of the management who have proven their ability and good judgment by working their way up through the ranks of the concern over a period of years. We would think that as a minimum a foreign corporation (or foreign person) undertaking a mining venture in the Republic of Turkey should be able to use a foreigner in the top management position, the top engineering position and the top accounting position, and it would be most desirable if the two top men in each such category could be foreigners.

Article 815, Section (b) provides that termination of a mineral right for any reason re-establishes in the owner of the surface such rights as would have existed in him if the concession had not been established. Looking back to Article 703 the holder of a mining concession can acquire title to land (surface) and improvements by paying the

kası vardır. Bu politika gereği ormanlar devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, özel mülkiyet sözkonusu olamamaktadırlar. Diğer yandan, ülkemizin gelişmesinde ve ilerlemesinde anahtar konumunda olan, tüketildiğinde yerine yenisinin konulamayacağı, yani "yenilenebilir" olanağı bulunmayan madenler konusunda, devletin, tüm hükümetlerce uygulanan bir DEVLET POLİTİKASI bulunmamaktadır. Nihayet hükümetlerin siyasi görüşleri doğrultusunda değişik uygulamaları da bu "politikasızlığın bir sonucudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumların ve kişilerin yaşamında oldukça önemli bir yeri olan madenlere sahip olabilmek için, kimi zaman toplumlar arasında, kimi zaman da devlet ve kişiler arasında kıyasıya bir mücadele olmuştur. Bu mücadele ilk çağlardan günümüze değin süregelmiştir. Doğal kaynaklardan olan madenlere sahip olabilmek için günümüzde de ülkeler arasında sıcak ve soğuk savaşlar sürmektedir. Nihayet günümüzde yeraltı kaynaklarına sahip olabilmek için, uluslararası tekeller tarafından iç karışıklıkların çıkartıldığı, hükümetlerin çekilmeye zorlandığı, darbeler yapıldığı, herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

JEOLOJİ MÜHENDİSLİĞİ - MAYIS 1991

E K - V - 5

MAGNET COVE BARIUM CORPORATION

Mr. Northcutt Ely

-5-

August 28, 1963

For example, if we should mine low quality barite in Turkey, and ship it to the United States for blending with high quality material, it would be difficult to arrive at an "open-market value" as related to prices paid for other barite of higher quality. We must confess that we do not know a real good answer to this problem. Perhaps the concession owner should have the option of either accepting the value as determined by the Director General, or of paying royalties in kind. We simply advance this idea as one of the possibilities.

One other problem is that there have been occasions where the Mining Department would agree on a market value figure and later the Income Tax Department would contend for a higher market value figure for purposes of calculating income taxes. This happens where the minerals are used or transferred into another product by the concessionaire, or by another company which is owned or controlled by the concessionaire, or which is owned or controlled by those who own or control the concessionaire. It would be nice if the laws could be framed in a manner where the concessionaire in such circumstances could agree with the Government on a market value which would hold firm for all purposes for a specific period and thereafter be subject to adjustment by agreement or absent agreement upon the basis of arbitration.

Article 909 which relates to repatriation of capital and profits leaves much to be desired. In fact, if we understand this provision, an American company would certainly have no inducement to invest capital in the Republic of Turkey. It appears that the capital invested by conversion of U. S. Dollars to Turkish lira may be reconverted into the same currency under Section (a) only upon sale of the investment. Profits made if any could not be converted. Under Section (b) a portion of the proceeds realized in foreign currency from export sales may be retained abroad or remitted abroad, being the portion bearing the same ratio to the total thereof as the investment made from foreign currencies bears to the total investment. This provision in Section (b) could be extremely favorable if all of the minerals produced are exported, as the concessionaire would be able to retain all proceeds realized from sales except for operating expenses. On the other hand, if most of the minerals produced should be sold or used in Turkey, the invested dollars could not be brought back to the United States.

There may be other laws in the Republic of Turkey relating to exchange control. We assume there may be provisions in the Foreign Investment Law which relate to this problem. Since we do not have the benefit of knowledge of other pertinent laws, we can only say that if the Republic of Turkey desires to attract American capital the applicable laws, including these sections of the proposed new Mining Code, should make provision for repatriation of all foreign capital in a relative short time, plus repatriation of a generous amount of profit. We believe we are safe in saying that no American company will look

E K - V - 6

MAGNET COVE BARIUM CORPORATION

Mr. Northcutt Ely

-6-

August 28, 1963

with favor on a foreign operation, particularly a mining venture which at best involves considerable risk, unless the pay-out is fairly short if the operation proves to be successful.

We appreciate this opportunity to express our views. We apologize for the length of this letter but we wanted to give you the benefit of our ideas. If we can be of any assistance in this regard in the future please call on us.

Yours very truly,

WRC/jm

Doğal kaynakların, özellikle madenlerin insan yaşamındaki yerini bilen, toplumlar sahip oldukları bu değerlerden en iyi şekilde yararlanıp, ekonomiye kazandırmak için, ülkelerin koşullarına uygun değişik yasal düzenlemeler yapmışlardır.

Osmanlılardan bu yana, ülkemizde de maden mülkiyetine sahip olma mücadelesi her dönemde sürmüştür. Şurası bir gerçektir ki, gerek Osmanlılar döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde maden mülkiyeti devletin hüküm ve tasarrufu altında olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan, arazi kanununun yayımlandığı 1858 yılına kadar, madenler "şer-i" hükümlere göre işletilmiştir. İmparatorluğun her döneminde yeni madenlerin bulunmasına büyük önem verilmiş, bunun için "arayıcı"lar görevlendirilmiş ve maden ihbarında bulunanlar ödüllendirilmiştir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde, madenleri işletmek için birtakım teşvik edici uygulamalar yapılmıştır. Madenlerde çalışan köylülerden bazı vergilerin alınmaması, maden ocaklarından güvenliğin devletçe sağlanması ve yerüstü tesislerinin devletçe yapılması gibi uygulamalar, günümüzde rastlanmayan, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki uygulamalardır.

Osmanlılarda değişen koşullara uygun olarak, madencilik alanında çeşitli değişiklikler yapılmış, 1858 tarihli Arazi Kanunu'ndan sonra, 1862, 1869, 1887 ve 1906 yıllarında yeni "Maadin Nizamnameleri" (tüzük) yürürlüğe konmuştur. Ancak imparatorluğun son yıllarında yapılan değişikliklerle, madenler üzerinde yabancılara kapitülasyon nitelikte yeni haklar tanınmış ve madenlerimiz batı sermayesine açılmıştır. 1862'de imzalanan Paris Antlaşması'ndan hemen sonra, 1865 yılında Balıkesir boraks madenlerinin işletme imtiyazı Fransız "Des Mazures" şirketine bırakılmıştır.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde madencilik üretimi önemli ölçüde artmıştır. Ancak, madencilik alanında daha çok yabancı ve azınlık sermayesi egemen durumda olduğundan, Osmanlı yönetiminin madencilik konusunda getirdiği yeni düzenlemeler, sürekli yabancı sermayenin yararına olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise; Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına madencilik alanında etkinliğini gösteren batı sermayesinin egemenliğini kırmak ve madenlerimize sahip çıkma fikri, her alanda olduğu gibi, madencilik alanında da kendisini göstermiştir.

Cumhuriyeti dönemler itibarıyla inceleyecek olursak; 1923-1933 döneminde, Cumhuriyetin kuruluşu, yeni devletin onarımı ve yapılan devrimlerin oturması için çalışmalar yürütülmüştür. 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "I. İzmir İktisat Kongresi" değişik alanlarda olduğu gibi madencilik alanında da bir takım kararlar almış ve bu kararlar bir bildiri ile TBMM Başkanlığına ve Başbakanlığa sunulmuştur. Yine bu dönemde yapılan 1. Sanayii Sayımı, o dönemin madencilik sektörü hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Cumhuriyetin ikinci dönemi olarak ele aldığımız 1933-1940 döneminde Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planları yürürlüğe konmuş bu planlarda madencilige geniş yer verilmiş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Günümüzün köklü madencilik kuruluşlarının temelleri bu dönemde atılmış ve madencilik alanında "Devletçi" bir politika izlenmiştir. Yine bu dönemde madencilik alanında, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki im-

tiyazlara bir tepki şeklinde değerlendirebileceğimiz bazı "Devletleştirme" hareketleri olmuştur.

1940-45 yıllarını içeren dönemde savaş ekonomisi uygulanmış, diğer alanlarda olduğu gibi madenciliğin bazı kollarında da üretim gerilemesi olmuştur.

1945-1960 döneminde önceleri uygulanan "devletçi" politika 1950'lerde iktidara gelen DP'nin uyguladığı politika gereği terk edilmiş ve kamu sektörü ile özel sektörün madenlerden eşit şekilde yararlanması fikri hayata geçirilmiştir. Bu görüşten hareketle 1954 yılında 6309 sayılı Maden Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde özel sektör ön plana çıkartılmaya çalışılmış, bunun için özel sektöre ekonomik destek sağlanmıştır.

1960-80 yılları arasındaki dönemde, o zaman yürürlükte olan 1961 Anayasa'sı ile ilk kez doğal kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ve işletme hakkının devlete ait olduğu yasal anlamda güvence altına alınmıştır. Bu dönemde kamu ağırlıklı bir politika izlenmiş, stratejik öneme sahip madenler devletleştirilerek, bunların aranması ve işletmesi hakkı devlet tekeline alınmıştır. Yine 1961 Anayasa'sı ile planlı kalkınmaya geçilmiş ve madencilik üretimi, ihracatı ve ithalatı plana bağlı kalınarak düzenlenmiştir.

1980 yılından günümüze kadar olan dönemde, ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi, madencilik alanında da izlenen devletçi politika terk edilerek liberal bir ekonomi politikası izlenmiştir. Bu anlamda tüm madenler özel sektörün arama ve işletmesine açılmıştır. Böylece devletin bazı madenler üzerindeki öncelik hakkı ya da devlet tekelini ortadan kaldırmıştır.

Tüm bunlardan da anlaşılmalıdır ki; özellikle Cumhuriyet döneminde, devletin kalıcı, belirgin bir MADENCİLİK POLİTİKASI olmamıştır. Hükümetler kendi siyasi görüşleri doğrultusunda kimi zaman devlete öncelik verirken kimi zaman da özel sektöre öncelik vermişlerdir.

Madenlerin hukuki konumu ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Türk Hukukunda "doğal servet ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu, bunların aranması ve işletilmesi hakkının kural olarak devlete ait olduğunu" belirtmekle "domanial" sistemin, yine aynı maddede geçen "arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılmasının yasasının açık iznine" bağlayan hükmü de "regalien" sisteminin benimsendiğinin kanıtıdır.

Doğal kaynaklarla ilgili ilk Anayasal hükümler 1961 Anayasa'sının 130. maddesi ve 1982 Anayasa'sının 168. maddesi olarak yer almıştır. Madenlerle ilgili yapılan yasal düzenlemelerin ilgili Anayasa maddelerine aykırı olduğu savı ile Anayasa Mahkemesi'ne muhalefet partilerince değişik tarihlerde açılan davalar, adı geçen mahkeme tarafından sonuçlandırılmıştır.

Sahip olduğumuz yeraltı kaynaklarından yeterince yararlandığımız söylenemez. Çünkü gelişmiş ülkelerde madencilik sektörünün milli gelirdeki payı % 10-15 dolaylarında olduğu halde, bizde bu oranın hala % 1-2 arasında olması düşündürücüdür. Halbuki dünya çapında söz sahibi olduğumuz birçok doğal kaynağımız bulunmaktadır. (Bor, trona, sölestin, krom, zımpara, vs.)

Siyasal iktidarlar, hükümet programlarında daha iyi bir madencilik için birçok iyileştirmeler yapacaklarını belirt-

mişlerse de, bugün madenciliğimizin içinde bulunduğu olumsuz durum da göstermektedir ki, kalıcı ve köklü bir değişiklik yapılamamış, istenen düzeyde iyileştirmeler sağlanamamıştır.

Çağdaş uygarlık düzeyine erişmemiz, doğal kaynaklarımızı, bu arada madenlerimizi en iyi şekilde değerlendirmemize bağlıdır. Bir ülkenin gelişmesi ve kalkınmasında önemli rol oynayan madenlerin en verimli biçimde ekonomiye kazandırılıp, yeraltı kaynaklarından yararlanılması, bazı önlemlerin alınmasıyla mümkündür.

ÖNERİLER

Yukarıdaki incelemeler ışığında daha rasyonel bir madencilik için şu önlemler alınmalıdır. Bunlar;

— Özellikle Cumhuriyet döneminde, hükümetler siyasi görüşleri doğrultusunda, madencilik alanında kimi zaman kamu sektörüne ağırlık verirken, kimi zaman da özel sektörden yana tavır almışlardır. Madencilik alanında Devletin belirgin, kalıcı bir MADENCİLİK POLİTİKASI olmadığından, sık sık yasal düzenlemeler yapılmış ve bu da madencilik alanına yatırım yapmayı önlemiştir. Kıyılarına, denizlere, ormanlara ve hava sahasına gösterdiğimiz özeni ne yazık ki madenlerimize göstermemekteyiz.

Milyonlarca yıllık bir birikimin sonucu oluşan bu değerler, ülke hayatının ortak malları olmaları gerekir. Bu açıdan ilgili madencilik kurum ve kuruluşlarıyla, üniversite temsilcileri, hükümet temsilcileri ve DPT yetkileriyle özel sektör temsilcilerinin katılacağı ve yılda en az bir kez toplanacak olan MADENCİLİK ŞÜRASI oluşturulmalıdır. Bu şura ülkenin kısa ve uzun vadeli MADENCİLİK POLİTİKASI'ni belirlemeli ve bu politikanın uygulanmasını sağlamalıdır.

— Bu politika belirlenirken özellikle stratejik öneme sahip madenler üzerinde özel mülkiyetin olmayacağı, madenlerin toplumun ortak malı olduğu, madenciliğin bir alt yapı hizmeti olduğu ve kamunun öncü sektör olmasından hareketle kamu kuruluşlarının ruhsat alma sorunlarının olmaması gerektiği düşünceleri ön plana alınmalıdır.

— Gelişmiş ülkeler önce doğal kaynaklarını harekete geçirerek bugünkü düzeye gelmişlerdir. Çünkü madencilik hiç bir ithal girdisine bağlı olmaksızın, var olan bir zenginliğin ülke ekonomisine direkt olarak girme özelliğine sahiptir. Üretilen maden oranında Gayri-Safi Milli Hasılamızda bir artış olacaktır. Ayrıca madencilik sektörü yapılan yatırımlar itibarıyla istihdam ağırlıklıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde istihdam sorunu da dikkate alınacak olursa, madenciliğin ülke ekonomisindeki yeri daha iyi anlaşılır.

Madenciliğimizin bugün içinde bulunduğu dağınıklıklardan ve verimsizlikten kurtulması için Başbakanlığa bağlı "Maden İşleri Genel Müdürlüğü" kurulmalıdır. Bu Genel Müdürlüğün yetki ve sorumlulukları açık bir şekilde saptanmalıdır. Madencilik alanında uğraş veren sektör ve tüzel kişiler arasında sağlıklı bir eşgüdüm sağlanması Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGM) tarafından yapılmalıdır. MİGM'de yetenekli, uzman, teknik elemanların istihdamını sağlayıcı mali olanaklar sağlanmalıdır. Maden Dairesi Başkanlığı kurulacak bu Genel Müdürlüğe bağlanarak, madencilikle ilgili tüm işlemler bu Genel Müdürlükte toplanmalıdır.

— Madencilik alanında uğraş veren kuruluşların kredi sorununu çözmek için, bu alanda uğraş veren gerçek ve tüzel kişilere kredi verilmesi gerekliliği uzun yıllardan beri ka-

muoyunda tartışılmaktadır.

Sanayileşmenin ön koşullarının birisi de ucuz ve yeterli hammaddenin temin edilmesidir. Hammaddenin üretime kazandırılması bilgi birikimi, teknoloji ve sermaye birikimini gerektirir. Madencilik, sermaye-teknoloji yoğun bir alan olduğundan, devlet kredi ile madencileri yeraltı kaynaklarının açığa çıkartılması madencilerin ekonomik yönden desteklenmesi ile olanaklıdır.

Bundan dolayı, gerekliliği herkes tarafından kabul edilen MADEN BANKASI bir an önce kurulmalı ve madencilerin kredi ihtiyacını karşılamalıdır.

— 3213 sayılı yasayla, madencilere kredi verilmesi için oluşturulan MADENCİLİK FONU, aradan dört yıl geçmesine rağmen işlevini yerine getirememektedir. Henüz fiziki koşulları bile oluşturulamayan Fon Başkanlığının, en kısa zamanda çalışmalarına başlaması ve teşkilatını kurması sağlanmalıdır.

— Dünya maden rezervlerinin ancak binde üçüne sahip olan ülkemizin, maden üretimi ne yazık ki dünya ortalamasının dört misli gerisinde kalmıştır. Yeraltı kaynakları bakımından fakir sayılmayacağımız halde, bugün başta petrol olmak üzere, taşkömürü, kok kömürü, demir-çelik, bakır, ferro alaşımlar, suni gübreler, fosfat, kükürt, kalay, titan, asbest, amonyak, sülfürik asit, sudkostik, sodyumfosfat, kağıt kaolini ve ateş tuşlası gibi maden ve madencilik ürünleri ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

Bir örnek olması bakımından 1987 yılında; 2.5 milyon dolarlık petrol ve petrol ürünleri, 1.3 milyar dolarlık demir-çelik ve demir dışı metaller, 500 milyon dolarlık maden cevheri ve 700 milyon dolarlık işlenmiş maden sayılabilecek kimyasal ürün olmak üzere toplam 5 milyar dolarlık madensel enerji ve hammadde ithal edilmiştir. Bir yıllık bu rakamlar da göstermektedir ki maden kaynaklarından yeterince yararlanamamaktayız.

Karaların yüzölçümüne göre, beher km² toprak parçasında üretilen madenlerin parasal değerinin dünya ortalaması 3080 \$/km² iken, Türkiye'de bu ortalama 1000 \$/km² dir. Madenlerce fakir olarak bilinen Japonya'da bu ortalama 3229 \$/km² dir. İtalya'nın sadece mermer ihracatından sağladığı döviz girdisi, ülkemizin tüm madencilik ürünleri ihracatından sağladığı döviz girdisinin üç katıdır.

Gerçek anlamda bir kalkınmanın sanayileşmeyle, sanayileşmenin ise, yeraltı kaynaklarının ekonomik ve akılcı bir şekilde kullanılmasıyla mümkün olabileceği tüm ülkeler tarafından kabul edilmektedir. Bunu sağlamak için, ülke gerçeklerine uygun, PLANLI BİR İHRACAT-İTHALAT POLİTİKASI belirlenip uygulanmalıdır. Zira günümüzde kullanım alanı olmayan bazı madensel hammadde kaynaklarının, yakın gelecekte sanayiye vazgeçilmez girdileri olabilecekleri gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Aynı şekilde planlı bir ihracat politikası belirlenmediği için, 1970'li yıllara kadar yurt dışına ihraç ettiğimiz kömür ve bakırı, bugün sattığımız fiyatlardan daha fazlasıyla yurt dışından ithalat yoluyla karşılamamız, ithalat ve ihracaattaki planlanmanın gerekliliğini acı bir şekilde gösteren örneklerdendir.

— Avrupa Topluluğuna kabul ettiğimizde, diğer alanlarda olduğu gibi madencilik alanında da topluluk üyelerinden etkileneceğimiz bir gerçektir. Bu amaçla, özellikle AT ülkeleriyle rekabet gücümüzün olduğu bor, krom, lületaşı,

trona, barit, zımpara, mermer, manyezit ve perlit gibi doğal kaynaklardaki üstünlüğümüzün devam etmesi için şimdiden gerekli önlemler alınmalıdır. Yeraltı kaynaklarımızın ayrıntılı bir envanteri yapılarak, hangi maden kaynaklarına öncelik verilmesi gerektiği bilimsel bir şekilde saptanmalıdır.

— Maden Dairesi Başkanlığı'nın kuruluş yasası hemen çıkartılmalı ve Maden Dairesi yeniden teşkilatlandırılmalıdır. Maden Dairesi'nin il teşkilatları kurularak, ülkenin her tarafından gelen madencilerin merkezdeki yığılmasının önüne geçilmelidir.

Devlet yaptırdığı bir binaya ya da bir bakkalın ödediği vergiye gösterdiği denetim özenini, ne yazık ki madenlere göstermemektedir. Geleceğimizin teminatı olan madenleri işleterek onların yeterli işletme koşullarına sahip olup-olmadıkları araştırılmadan bir dilekçeyle müracaat eden herkeşe, maden arama ve işletme imtiyazı verilmektedir. Gerek arama aşamasında gerekse işletme aşamasında madencilerin beyan ettiği bilgilerin doğruluğu ve işletmenin gerekli koşullara uyup-uyumadığı denetlenmemektedir. Böylece devlet bir yandan büyük gelir kayıplarıyla karşılaşırken, diğer yandan madenlerimiz verimli bir şekilde ekonomiye kazandırılmamakta, onlardan yeterince yararlanılmamaktadır.

Bu açıdan Maden Dairesi, madenler üzerindeki kontrolünü daha sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmek için, teknik kadro yönünden desteklenmeli ya da diğer kamu kuruluşlarının teknik gücünden faydalanılmalıdır.

— Sert metal alaşımlarının ve savaş sanayinin en stratejik madenlerinden birisi olan wolframda dünyada en zengin 8. ülke olmamıza rağmen, konsantrite üretim aşamasına gelebilmiş değiliz. İhtiyacımız ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

Savaş metallerinin en önemlilerinden olan nikel, jet uçaklarının stratejik metallerden olan kobalt ve savaş uçaklarının % 6'sını oluşturan titan gibi madenlerde dışa bağımlılığımız devam etmektedir. Stratejik öneme sahip bu madenler bakımından zengin olmasak bile, bu madenler özel sektöre, dolayısıyla özel sektör yoluyla yabancı sermayenin arama ve işletmesine açıktır ki bu da ulusal savunmamız için tehlikeli gelişmelere yol açabilecek bir uygulamadır.

Stratejik öneme sahip madenlerle, ulusal savunmada kullanılan wolfram, nikel kobalt ve titan gibi madenlerle birlikte, bor, trona, demir, kömür, uranyum ve toryum gibi madenler devlet tekelinin altına alınmalı ve bunun için Maden Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

— Artan talep ve teknolojiye giderek giderek düşük tenörlü yatakların da işletilmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece madencilik alanları genişlerken, çevre üzerinde toprak ve bitki örtüsünü yok etmek suretiyle doğrudan etkide bulunmakta ve doğanın dengesini bozmaktadır.

Bunu önlemek için maden yasasında çevreyi bu tahribatlardan kurtaracak daha etkin ve yeni yatırımlara yer verilmektedir.

— Kamu adına maden aramacılığı yapan kuruluşlardan MTA'nın yeniden örgütlenmesi, daha verimli, pratik ve süratli çalışması sağlanmalıdır. Özellikle ülkemizin 1/25.000 ölçekli jeoloji haritaları biran önce bitirilmeli, maden aramacılığından istenen düzeye gelinmesi için MTA'ya ayrılan bütçe artırılmalı ve MTA'nın karşılaştığı ruhsat alma sorunu çözümlenerek, öncelik hakkı tanınmalıdır.

— Madencilikte, iyi bir arama ve ön işletmenin bütün

gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bu konuda uzman olan jeoloji mühendislerince yapılabileceği gerçeğinden hareketle, tüm özel ve tüzelkişilere ait maden aramacılığı ve maden işletmelerinde jeoloji mühendislerinin bulundurulması zorunlu kılınmalıdır.

Jeoloji mühendislerinin içinde bulunduğu ekonomik koşullar iyileştirilmeli, görev, yetki ve sorumlulukları açık bir şekilde belirlenmeli ve yasal güvence altına alınmalıdır.

DEĞİNİLEN BELGELER

- ¹ Afet INAN- Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayii Planı 1933, (Ankara, TTK Yayını No.14, 1972), s.31
- ² 50. Yılda Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları (Ankara ETKB yayını, DSİ Matbaası, 1973), s.2
- ³ Madencilüğümüzün Yapısı ve Sorunları, (Ankara TMMOB, Maden Mühendisleri Odası Yayını, 1973), s.13
- ⁴ INAN, a.g.e s.70
- ⁵ Kemalettin APAK, Cevdet AYDINELİ ve Mehmet AKIN, Türkiye'de Devlet Sanayii ve Maadin İşletmeleri, (İzmit Selüloz Basımevi, 1952), s.22
- ⁶ A.Gündüz ÖKÇÜN, Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler- Belgeler- Yorumlar, (Ankara A.Ü.SBF Yayını, 1968), s.70.
- ⁷ Kazım ÖZTÜRK, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve programları, (İstanbul Ak yayınları, 1968), s.186
- ⁸ Yalçın ÇİLİNGİR, "Madencilüğümüzün Evrimine Toplu Bir Bakış", Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi, (Ankara TMMOB, Maden Mühendisleri Odası Yayını, 1975), s.51-105.
- ⁹ Burhan ULUTAN, Etibank 1953-1985, (Ankara Etibank Matbaası, 1987), s.29
- ¹⁰ Barker Komisyonu Raporu, Türkiye İktisadi Kalkınması. (Washington Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası yayını 1951), s.50-51.
- ¹¹ Barker Komisyonu Raporu, a.g.e. s.70-71
- ¹² L.HANAİ, The Mineral Industry of Turkey, (Washington United States Department of the Interior, 1958 s.2
- ¹³ M. Emin DEĞER, Açıklamalı Anayasa, (Ankara Türkiye Yazıları Yayınları, 1979), s.120
- ¹⁴ Resmi Gazete, 14.1.1980, Sayı. 16869 s.3-21
- ¹⁵ T.C. Anayasası, Komisyon Raporları ve Madde Gereklileri, (Ankara Millet Meclisi Vakfı Ofset Tesisi, 1983) s.245.
- ¹⁶ Resmi Gazete. Tarih. 13.6.1983, Sayı. 18076, s.18-20
- ¹⁷ Resmi Gazete. Tarih. 15.6.1985 Sayı.18785, s.1-16
- ¹⁸ Resmi Gazete. Tarih. 15.3.1987, Sayı. 19401, s.13-56

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ALPAN, Sadrettin, Türkiye Madenciligi. Ankara MTA yayını, 1976.
- ANAVATAN Partisi, Programı, Seçim Beyannamesi, Hükümet Programı. Ankara; Lisa Matbaası, 1987.
- ANIL, Mustafa Nuri ve MEREY, Nejd. Maden Mevzuatı. İstanbul. Tan Matbaası, 1942
- APAK, Kemalettin, AYDINELİ, Cevdet ve AKIN, Mehmet. Türkiye'de Devlet Sanayii ve Maden İşletmeleri. İzmit. Selüloz Basımevi, 1952.
- AŞULA, Mustafa. Türkiye'de Medeni Kanun Bakımından Maden Rejimi ve Mülkiyeti. Ankara; TOBB Matbaası, 1968.
- ATATÜRK, MADENCİLİK ve MTA. Ankara; MTA yayını, 1981.
- BARKER KOMİSYONU RAPORU Türkiye İktisadi Kalkınması. Washington; Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası yayını, 1951.
- BAŞTANOĞLU, Dursun ve KANBER, Zeki. Maden Kanunu ve Tuz Kanunu. Ankara; Ayyıldız matbaası, 1978.
- BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI ÖNCESİNDE GELİŞMELER 1972-83. Ankara; DPT yayını No; 1975, Başbakanlık Basımevi, 1985.
- BILGIN, Ahmet Can. Türkiye'de ve Dünya'da Madencilik. Ankara; Baylan Basımevi, 1972
- CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ. İstanbul; İletişim yayınları. Cilt;5, 1983
- DEĞER, M.Emin. Açıklamalı Anayasa, Ankara; Türkiye Yazıları yayınları, 1979.
- EKEMEN, Nizamettin. Maden Kanununu. Ankara; Yenicezaevi Matbaası, 1964
- ELDEM, Vedat. Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik. Ankara; T. İş. Bankası Kültür yayınları, 197.
- EVİRGEN, Muzaffer. Madencilik Faaliyetlerinden sonra Çevrenin Düzenlenmesi ve İyileştirilmesi, Ankara; TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası yayını No; 21 Kültür Ofset yayınevi. 1987.
- FINDIKGİL, Yavuz. İş Hukuku Ders Notları. Ankara; İTÜ Maden Fakültesi Öğrenci Derneği yayını, Şafak Matbaası, 1987.
- FINDIKGİL, Yavuz. Maden Hukuku. İstanbul; İTÜ yayını no; 656, 1966.
- HANAİ, L. The Mineral Industry of Turkey. United States Department of the Interior, 1958
- HÜKÜMET PROGRAMI. Ankara; Başbakanlık basımevi, 1979
- Hükümet Programı : Ankara, Başbakanlık Yayinevi, 1987
- İktisadi Faaliyet Raporu 1988. Ankara; TOOB Yayını No: 66, 1988.
- INAN Afet Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti Birinci Sanayii Planı 1933. Ankara: TTK

Yayını: No: 14 TTK Basımevi, 1972

İNAN Afet. Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayii Planı 1936 Ankara: TTK Basımevi 1972

KEPENEK, Yakup, Türkiye Ekonomisi, Ankara: Teori yayınları Başarı matbaası, 1987.

KILI, Suna, Türk Anayasaları. Ankara: Tekin yayınları 1982.

MTA Kanunu ve Yönetmeliği Ankara: MTA yayını, MTA Matbaası, 1973.

Madencilüğümüzde Reform Sorunu. Ankara TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını No: 13, 1973.

Madencilüğümüzün Yapısı ve Sorunları. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, 1973

Neden Boraks. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, 1970.

OĞUZMAN, Kemal ve AYBAY, Aydoğan. Medeni Hukuk. İstanbul: Fakülteler matbaası, 1979.

OĞUZMAN, Kemal ve SELİÇİ Özer. Eşya Hukuku. İstanbul: Fakülteher Matbaası, 1985.

ÖKÇÜN, A. Gündüz. Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar Ankara: A. Ü. SBF yayını, 1965.

ÖZKAN, Kazım. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Cilt 3 Ajans-Türk Matbaası, 1966

ÖZTÜRK Kazım, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları. İstanbul Ak yayınları 11968.

PEKCAN, Nahid Tahsin ve AKIN, Mehmet. Madenlerle ilgili Mevzuat. Ankara Güney Matbaacılık, 1949.

SAYMEN, Ferit, H. ve ELBİR, Halit K. Türk Eşya Hukuku. İstanbul. 1954.

SENCER, Muzaffer. Osmanlı Toplum Yapısı. İstanbul Yöntem yayınları 1973.

TAYANÇ, Tunç, Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl. İstanbul Milliyet y ayınları, 1973.

Türkçe Sözlük, Ankara TDK yayınları, Cilt. II, 1983.

T.C. Anayasası, Komisyon Raporları ve Madde Gerekeçleri. Ankara Millet Meclisi Vakfı Ofset Tesis, 1983.

T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi, 1986. Ankara TODAİE yayını, 1986

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri. Ankara Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı yayını No 11, Cilt II, 1978.

Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1986 Ankara DİE yayını No 1210, DİE Matbaası, 1988

Türkiye İstatistik Yıllığı 1987. Ankara DİE Yayını no 1250. DİE Matbaası. 1988,

Türkiye Yearaltı Servet Olanakları ve Dünyadaki Yeri. Ankara TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını No 14, 1974.

Türkiye'de Madencilüğün Tarihçesi ve MTA Ankara: MTA Genel Müdürlüğü yayını, MTA matbaası. 1985.

Türkiye'de Madencilik ve İhracat Semineri. Ankara Dış Ticaret Derneği yayınları. 1956.

ULUTAN, Burhan, Etibank 1935-1985. Ankara. Etibank Matbaası, 1987.

50. Yılda Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları.

Ankara: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yayını, DSİ Matbaası, 1973.

MAKALELER

ÇAĞATAY, Neş'et, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku" A.Ü. DTCF Dergisi. XI (Aralık 1943), Sayı: 1.

ÇİLİNGİR, Yalçın, "Madencilüğümüzün Evrimine Toplu Bir Bakış" Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi, TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, Ankara, 1975.

KAYNAK, Yılpar, "Türkiye'nin Madencilik Politikası ve Zamanı Projesi," 1. Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik Kongresi. TMMOB, Maden Mühendisleri Odası yayını,

SEYHAN, İsmail. "Maden Ofisi Kurulması mı" Milliyet, 12 Kasım 1986.

TURAN, Murat, "Madencilüğümüzün Tarihsel Gelişimi." Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 7. Kongresi. TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, Ankara, 1981.

TÜRK, Hikmet Sami; "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Üzerine Açıklamalar," A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, XXXVI, (19769), sayı 1-4, s. 83.

DERGİ-GAZETE-RAPOR

1982 Anayasa Tasarısı ve Dağal Kaynaklarımız, Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, özel sayı, 1982.

ENGİN, Tandoğan, Türkiye'de Maden Yatakları ve MTA'nın Maden Aramacılığındaki Yeri, (Ankara MTA Yayınları, No: 19, 1986), S. 1-10.

Madencilik. Ankara TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, Özel sayı, 1983.

Resmi Gazete, 13.6.1983- Sayı 18076, s. 18-20.

Resmi Gazete, 15.6.1985- Sayı 18785, s. 1-16.

Türkiye'nin Radyoaktif Mineralleri Hakkında Rapor, (Ankara: MTA yayınları, 1984), s. 2-7.